

Ewolucja koncepcji istotnych celów małżeństwa w XX wieku w ujęciu środowisk katolickiego integralizmu

The evolution of the concept of the essential ends of marriage in the 20th
century from the perspective of catholic integrism

ks. dr Dawid Pietras FSSP

Sąd Kościelny w Gorzowie Wlkp.

ORCID 0000-0002-2545-1751

e-mail: pietrasdawid@poczta.fm

Streszczenie: Ojcowie Soboru Watykańskiego II poprzez Konstytucję *Gaudium et spes* odeszli od hierarchicznego ujęcia celów małżeństwa, w którym pierwszym i nadrzędnym celem było *zrodzenie i wychowanie potomstwa*. Ta koncepcja została podjęta po *Vaticanum II* i znalazła swoje odzwierciedlenie w nauczaniu papieskim oraz definicji małżeństwa zawartej w kan. 1055 § 1 KPK/83, według której podstawowe cele małżeństwa to *dobro małżonków* oraz *zrodzenie i wychowanie potomstwa*. To personalistyczne ujęcie, w którym podkreślono małżeństwo jako przymierze i wspólnotę życia w miłości, spotkało się ze sprzeciwem środowisk, które określa się mianem integralistycznych. Przedstawiciele tego nurtu starają się zachować całość doktryny katolickiej w jej treści sprzed Soboru Watykańskiego II i dlatego trzymają się hierarchicznego podziału celów małżeństwa według nauki św. Tomasza z Akwinu i can. 1013 § 1 CIC/17. Utrzymują, że posoborowa nauka w tej materii jest źródłem kryzysu, który dotknął małżeństwa i rodziny chrześcijańskiej.

Słowa kluczowe: cele małżeństwa, dobro małżonków, potomstwo, *remedium concupiscentiae*, integralizm, FSSPX

Abstract: The Fathers of the Second Vatican Council, through the Constitution *Gaudium et spes*, departed from the hierarchical conception regarding the ends of marriage, in which the first and primary purpose was the *procreation and upbringing of offspring*. This concept was taken up after *Vaticanum II* and reflected in the papal teaching and definition of marriage contained in can. 1055 § 1 CIC/83, according to which the basic ends of marriage are the *good of the spouses* and the *procreation and education of offspring*. This personalistic approach, which emphasizes marriage as a covenant and a community of life in love, was met with opposition from circles that are called integralism. Representatives of this trend tried to preserve the entirety of Catholic doctrine in its content before the Second Vatican Council and therefore adhered to the hierarchical division of the ends of

marriage according to the teaching of St. Thomas Aquinas and can. 1013 § 1 CIC/17. They maintain that the post-conciliar teaching on this matter is a source of the crisis that has affected Christian marriages and families.

Keywords: ends of marriage, good of spouses, offspring, *remedium concupiscentiae*, integrism, FSSPX

Wstęp¹

Katolicka teologia małżeństwa w XX wieku przeszła głęboką przemianę wynikającą z dyskusji doktrynalnych oraz wpływu czynników społecznych. Podczas Soboru Watykańskiego II (1962-65) w Konstytucji duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes* określono małżeństwo w pryzmacie *przymierza* i *komunii życia*². W rezultacie hierarchiczne ujęcie celów małżeństwa zawarte w Kodeksie prawa kanonicznego z 1917 r.³, według którego zrodzenie i wychowanie potomstwa było nadrzędne, zostało porzucone na rzecz niehierarchicznej koncepcji tych celów. Ta personalistyczna wizja małżeństwa znalazła swoje odzwierciedlenie w definicji małżeństwa umieszczonej w Kodeksie prawa kanonicznego z 1983 r.⁴

Ta zmiana spotkała się ze sprzeciwem nurtu, który za swój cel stawia obronę tradycyjnego ujęcia celów małżeństwa, uważając nową

¹ Niniejsze studium dedykuję moim przyjaciołom, Albertowi i Małgorzacie Tyborowskim.

² SACROSANCTUM CONCILIUM OECUMENICUM VATICANUM II, Constitutio pastoralis de Ecclesia in mundo huic temporis *Gaudium et spes*, 7.12.1965, AAS 58 (1966), s. 1025-1115; tekst polski: SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym*, w: *Sobór Watykański II, Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, Poznań 2002, s. 526-606, nr 48-50 [dalej GS].

³ *Codex Iuris Canonici, Pii X Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus*, 27.05.1917, AAS 9 (1917), pars II, s. 1-456, can. 1013 § 1 [dalej CIC/17].

⁴ *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus*, 25.01.1983, AAS 75 (1983), pars. II, s. 1-317; *Kodeks Prawa Kanonicznego promulgowany przez papieża Jana Pawła II w dniu 25 stycznia 1983 roku. Stan prawny na dzień 18 maja 2022 roku. Zaktualizowany przekład na język polski*, Poznań 2022, kan. 1055 § 1 [dalej KPK/83].

koncepcję za szkodliwą dla Kościoła i całych społeczeństw. Tym prądem jest katolicki integralizm (z łac. *integer* – nietknięty, nienaruszony⁵), który przyjmuje postawę przeciwną wobec relatywizacji doktryny katolickiej i dostosowywania jej do przemian społecznych współczesnego świata. Dlatego nurt ten podejmuje działania w obronie integralności doktryny katolickiej wyłożonej przez papieża sprzed *Vaticanum II*.

Niniejsze studium ma zaprezentować podejście ww. środowisk kościelnych do zmiany w materii celów małżeństwa. Należy więc postawić następujące pytania badawcze: Jak i dlaczego w XX wieku doszło do zmiany ujęcia istotnych celów małżeństwa? Jaką postawę wobec tych zmian przyjęły środowiska związane z katolickim integralizmem? Jak te środowiska motywowwały swoje podejście? W celu uzyskania odpowiedzi na te pytania w pierwszej kolejności wydawało się konieczne ukazanie pełnego *spectrum* zmian w oparciu o nauczanie papieskie, dokumenty Stolicy Apostolskiej oraz katechizmy (nr 1-2). Dopiero w dalszej kolejności przedstawiono stanowisko integralizmu wobec badanego zagadnienia (nr 3). W artykule posłużono się metodą dogmatyczno-prawną, która ma na celu egzegezę, syntezę i systematykę.

Tematyka ewolucji celów małżeństwa w ujęciu środowisk integralistycznych nie została dotąd opracowana w kanonistyce. Istnieje natomiast bogata literatura polska i zagraniczna opisująca z innych perspektyw problematykę zmiany koncepcji celów małżeństwa. Tymi zagadnieniami bowiem zajmowali się tacy kanoniści jak Ryszard Sztymmler, Henryk Stawniak, Cormac Burke, Luis Vela, Michael R. Priour i Mark Lowery⁶. Natomiast spośród środowisk integral-

⁵ Słownik łacińsko-polski, M. Plezia (red.), t. III, Warszawa 1998, s. 211.

⁶ Por. np. R. SZTYCHMILER, *Problem hierarchii celów małżeństwa według Kodeksu Prawa Kanonicznego i nauki pokodeksowej*, Roczniki Teologiczno-Kanoniczne 30 (1983), s. 133-142; TENŻE, *Doktryna Soboru Watykańskiego II o celach małżeństwa i jej recepcja w Kodeksie Prawa Kanonicznego z roku 1983*, Lublin 1993; H. STAWNIAK, *Problem „bonum coniugum”*, Prawo Kanoniczne 32 (1989) nr 1-2, s. 97-118; TENŻE, *Uprawnienie-obowiązek zrodzenia i wychowania potomstwa w świetle kanonicznego prawa małżeńskiego*, Prawo Kanoniczne 32 (1989) nr 3-4, s. 125-142; C. BURKE,

stycznych należy przywołać artykuły Bractwa Kapłańskiego Świętego Piusa X (FSSPX), a w tym pisma samego założyciela – abpa Marcela Lefebvre’a⁷. Autorami innych istotnych opracowań są m.in. Romano Amerio, Michał Krajski oraz bp Athanasius Schneider⁸.

1. Cele małżeństwa przed Vaticanum II

1.1. Nauczanie papieskie i dokumenty Stolicy Apostolskiej do pontyfikatu Piusa XI

Nauczanie papieskie dotyczące celów małżeństwa przed Soborem Watykańskim II czerpało przede wszystkim z pism św. Augustyna oraz św. Tomasza z Akwinu, jako myśli wiodącej⁹. Ten pierwszy

The „bonum coniugum” and the „bonum prolis”: Ends or Properties of Marriage, The Jurist 49 (1989), s. 704-713; TENŽE, *Marriage: A Personalist or an Institutional Understanding*, Communio 19 (1992), s. 278-303; L. VELA, *De personalismo in iure matrimoniali novi Codicis*, Periodica de re morali canonica liturgica 79 (1990), s. 37-67; M.R. PRIEUR, *The Articulation of the Ends of Marriage in Roman Catholic Teaching: A Brief Commentary*, Studia Canonica 33 (1999), s. 527-535; M. LOWERY, *The Nature and Ends of Marriage: A New Proposal*, The Jurist 65 (2005), s. 98-118.

⁷ M. LEFEBVRE, *Oskarżam Sobór*, Warszawa 2023, s. 89; TENŽE, *List do zagubionych katolików*, Warszawa 2006, s. 46-47; K. STEHLIN, „Mała” zmiana – wielkie skutki. O zmianie celów małżeństwa, *Zawsze Wierni* 5 (2015), s. 38-41; S. MUSZYŃSKI, *O odwróceniu hierarchii celów małżeństwa*, *Zawsze Wierni* 1 (2025), s. 77-90.

⁸ R. AMERIO, *Iota unum. Analiza zmian w Kościele katolickim w XX wieku*, Komorów 2009; M. KRAJSKI, *Tradycja Zanegowana*, Lublin 2016; A. SCHNEIDER, *Credo. Kompendium wiary katolickiej*, Kraków 2024.

⁹ Por. U. NAVARRETE, *Structura iuridica matrimonii secundum Concilium Vaticanum II. Momentum iuridicum amoris coniugalitatis*, Roma 1969, s. 24-26; R. SZTYCHMIŁER, *Problem hierarchii...*, s. 133-135; W. SKRZYDLEWSKI, *Problem celów małżeństwa*, *Analecta Cracoviensia* 3 (1971), s. 321-331; M. POGORZELSKA, *Cele małżeństwa w doktrynie i w prawie kanonicznym*, *Studia Teologiczne* 32 (2014), s. 425-427; B. INLENDER, *Cel małżeństwa w aspekcie naturalnym i nadprzyrodzonym*, *Ate-neum Kapłańskie* 62 (1970) nr 1, s. 45-48. Kanoniści przywołują także autorów XII wiecznych, takich jak Hugo od św. Wiktora, Piotr Lombard, Piotr Abelard i Stefan Tornacensis, którzy cele małżeństwa widzieli nie tylko w prokreacji, ale także w zaspokajaniu pożądliwości, zgodnym współżyciu i uporządkowanej miłości. Natomiast Hugo od św. Wiktora wyróżnił podwójny cel małżeństwa: wspólnotę

wymieniał trzy podstawowe dobra małżeństwa: potomstwo (*proles*), wzajemną wierność małżonków (*fides*) i sakrament (*sacramentum*). Małżeństwo łączyło się także dla niego z uśmierzeniem pożądliwości (*remedium concupiscentiae*)¹⁰. Podobnie, ale już hierarchicznie ujął tę kwestię św. Tomasz z Akwinu, utrzymując, że w głównym celu małżeństwa (*finis principalis*), czyli w *dobru potomstwa* (w zrodzeniu i wychowaniu dzieci), mieszczą się inne cele jako drugorzędne (*finis secundarius*): *dobro wierności* (*fides*) i *dobro sakramentu* (*sacramentum*). Istotne jest więc to, że Akwinata jako pierwszy wprowadził podział na cele pierwszorzędne i drugorzędne¹¹.

życia oraz zrodzenie dzieci i zaspokojenie pożądliwości. W tym nurcie B. Ponce de Leon i Thomas Sanchez uważali, że głównym celem jest *jedność małżonków*.

¹⁰ SANCTUS AURELIUS AUGUSTINUS, *De bono coniugali*, w: *Corpus scriptorum ecclesiasticorum latinorum*, vol. XXXXI (sect. V, pars III), J. ZYCHA (red.), Pragae-Vindobonae-Lipsiae 1900, s. 187-231, nr 19: „Ipsae quidem nuptiae in omnibus gentibus eadem sunt filiorum procreandorum causa, qui quaelibet postea fuerint, ad hoc tamen institutae sunt nuptiae, ut ordinate honesteque nascantur”; TAMŻE, nr 32: „Generationis itaque causa fieri nuptias apostolus ita testis est. (...) Haec omnia bona sunt, propter quae nuptiae bonum sunt: proles, fides, sacramentum”. Por. A. SYLWESTRZAK, *Doktryna chrześcijańskiego małżeństwa w „De bono coniugali” na tle metodologii św. Augustyna*, *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska* 66 (1) (2019), s. 399-413; T. SMOLIŃSKI, *Istotne cele małżeństwa katolickiego*, *Ius Matrimoniale* 30 (2019) nr 3, s. 113-114; M. DELIMATA, *Małżeństwo oraz jego cele w opinii zachodnich Ojców Kościoła*, *Poznańskie Studia Teologiczne* 22 (2008), s. 113-114; L. ŚWITO, *Istota „bonum prolis”*, *Prawo Kanoniczne* 45 (2002) nr 3-4, s. 54-60; M. CANDELIER, *Le „bonum prolis”: doctrine et évolution de la jurisprudence*, *Studia Canonica* 34 (2000), s. 197-246.

¹¹ SANCTUS THOMAS AQUINAS, *Summa Theologica*, Taurini 1928, nr III (*Suppl.*), q. 49, art. 2, a.1; tekst polski: TOMASZ Z AKWINU, *Suma Teologiczna*, Londyn 1982, t. 32 (*Suppl.*), q. 49, art. 2, a.1: „Et sic in *prole*, quasi in principali fine, alius quasi secundarius includitur”; TAMŻE, nr III (*Suppl.*), q. 49, art. 1-2. Por. H. DONNEAUD, *Questions disputées sur l'essence et les fins du mariage selon Thomas d'Aquin*, *Revue Thomiste* 115 (2015), s. 573-616; J. GERLAUD, *Note sur la fin du mariage d'après S. Thomas*, *Revue Thomiste* 45 (1939), s. 764-773; R. SZTYCHMILER, *Cele małżeństwa w prawodawstwie Kościoła od promulgacji kodeksu prawa kanonicznego z 1917 do 1960*, *Studia Warmińskie* 21 (1984), s. 265; M. OZOROWSKI, *Cele małżeństwa w nauczaniu teologów średniowiecza*, *Studia Teologiczne* 20 (2002), s. 87-101.

Podjmując zagadnienie celów małżeństwa w nauczaniu papieskim, należy zwrócić uwagę na Encyklikę *Arcanum divinae sapientiae* z 1880 r., w której Leon XIII wskazał *utrzymanie rodu ludzkiego* (*propagandum genus humanum*), czyli rodzenie dzieci Kościoła (*ingenerandam Ecclesiae sobolem*) jako cel małżeństwa (Ef 2,19). Podkreślił także, iż małżonkowie powinni okazywać sobie najwyższą miłość, stałą wierność, a także troskliwą i usilną opiekę. Małżeństwa bowiem – jak zauważył papież – nie tylko służą do utrzymania rodu ludzkiego, lecz nadto zapewniają małżonkom spokojny byt i szczęście na ziemi. Dokonuje się to poprzez wzajemną pomoc w potrzebach, stałą i wierną miłość, wspólność wszystkich dóbr oraz Bożą łaskę płynącą z sakramentu (łaskę stanu)¹².

Istotne stało się ujęcie celów małżeństwa, jakiego dokonał ustawodawca w Kodeksie prawa kanonicznego z 1917 r., dzieląc cele małżeństwa na prokreacyjne i osobowe, które nie zostały wymienione taksatywnie. Stanowił, że pierwszorzędnym celem małżeństwa (*finis operis*) jest *zrodzenie i wychowanie potomstwa* (*procreatio atque educatio prolis*). Celami drugorzędnymi zaś (*finis operantis*) określił *wzajemną pomoc* małżonków (*mutuum adiutorium*) oraz *zaspokojenie pożądliwości*, a dosłownie *lekarstwo na pożądliwość* (*remedium*

¹² LEON XIII, Epistola Encyclica *Arcanum divinae sapientiae*, 10.02.1880, AAS 12 (1879), s. 385-402; tekst polski: LEON XIII, *Encyklika „Arcanum divinae sapientiae”. O sakramencie małżeństwa*, Warszawa 2002, nr 10-11: „Nam primo quidem nuptiali societati excelsius quiddam et nobilius propositum est, quam antea fuisset; ea enim spectare iussa est non modo ad propagandum genus humanum, sed ad ingenerandam Ecclesiae sobolem, *cives Sanctorum et domesticos Dei* (Ad Eph. II, 19); *ut nimirum populus ad veri Dei et Salvatoris nostri Christi cultum et religionem procuraretur atque educaretur* (Catech. Rom. Cap. VIII). – Secundo loco sua utriusque coniugum sunt officia definita, sua iura integre descripta. Eos scilicet ipsos necesse est sic esse animo semper affectos, ut amorem maximum, constantem fidem, sollers assiduumque praesidium alteri alterum debere intelligant”; TAMŻE, nr 26: „Et sane, praeter quam quod propagationi generis humani prospiciunt, illuc quoque pertinent, ut meliorem vitam coniugum beatioremque efficiant; idque pluribus causis, nempe mutuo ad necessitates sublevandas adiumento, amore constanti et fideli, communione omnium bonorum, gratia Caelesti, quae a sacramento proficiscitur”. Por. M.R. PRIEUR, *The Articulation...*, s. 528, 535 (nr 4).

concupiscentiae). Kodeksowy podział celów małżeństwa został wyartykułowany w can. 1013 § 1 CIC/17¹³.

Koncepcja zawarta w Kodeksie pio-benedyktyńskim została podjęta przez papieża Piusa XI w Encyklice *Casti connubii* z 1930 r., który nauczał, że potomstwo zajmuje pierwsze miejsce pomiędzy dobrami małżeństwa. Sam bowiem Stwórca – jak zauważył – postanowił użyć ludzi jako swoich pomocników w dziele rozkrzewiania życia. Papież przywołał słowa z Księgi Rodzaju wypowiedziane do prarodziców: *Bądźcie płodni i rozmnażajcie się, abyście zaludnili ziemię* (Rdz 1,28). Następnie powołał się na stanowisko św. Augustyna, że małżeństwo zawiera się dla zrodzenia potomstwa, o czym świadczą słowa św. Pawła Apostoła: *Chcę zatem, aby młodsze wychodziły za mąż, rodziły dzieci, były gospodyniami domu* (1 Tym 5,14). W dalszej kolejności nawiązał do treści can. 1013 § 1 CIC/17¹⁴. Znamienne jest to, iż poza określeniem potomstwa jako pierwszego celu małżeństwa, papież Pius XI uwydatnił znaczenie *miłości małżeńskiej*, w której

¹³ „Matrimonii finis primarius est procreatio atque educatio proles; secundarius mutuuum adiutorium et remedium concupiscentiae”. Por. M. LOWERY, *The Nature and Ends...*, s. 99; R. SZTYCHMILER, *Cele małżeństwa w...*, s. 267-306; TENŻE, *Problem hierarchii...*, s. 135-136; T. SMOLIŃSKI, *Istotne cele...*, s. 115-116; L. ŚWITO, *Istota „bonum proles”*, s. 60-75; H. STAWNIAK, *Problem „bonum coniugum”*, s. 98-100; TENŻE, *Uprawnienie-obowiązek...*, s. 126-127; S. KOSOWICZ, *Ewolucja pojęcia celów małżeństwa*, *Prawo Kanoniczne* 31 (1988) nr 3-4, s. 133-134; M. POGORZELSKA, *Cele małżeństwa...*, s. 427.

¹⁴ PIUS XI, *Litterae Encyclicae de matrimonio christiano spectatis praesentibus familiae et societatis condicionibus, necessitatibus, erroribus, vitiis Casti connubii*, 31.12.1930, AAS 22 (1930), s. 539-592; tekst polski: PIUS XI, *Encyklika „Casti connubii”*, Warszawa 2001, nr I a: „Itaque primum inter matrimonii bona locum tenet PROLES. Et sane ipse humani generis Creator, qui pro sua benignitate hominibus in vita propaganda administris uti voluit, id docuit cum in paradiso, matrimonium instituens, protoparentibus et per eos omnibus futuris coniugibus dixit: «Crescite et multiplicamini et replete terram». Quod ipsum Sanctus Augustinus ex Sancti Pauli Apostoli verbis ad Timotheum perbelle eruit, dicens: «Generationis itaque causa fieri nuptias, Apostolus ita testis est: *Volo, inquit, iuniores nubere. Et quasi ei diceretur: Ut quid?*, continuo subiecit: *Filios procreare, matres familias esse*»”; TAMŻE, nr I b. Por. SANCTUS AURELIUS AUGUSTINUS, *De bono coniugali*, nr 32. Por. H. STAWNIAK, *Uprawnienie-obowiązek...*, s. 127-129.

wytrwały wysiłek udoskonalenia się małżonków nazwał *najważniejszą przyczyną i racją małżeństwa* (*primaria matrimonii causa et ratio*). Zaznaczył, iż nie należy pojmować małżeństwa ściśle jako instytucji, której celem jest zrodzenie i wychowanie potomstwa, lecz należy ją postrzegać szerzej jako *wspólnotę całego życia* (*totius vitae communio*). Z miłością małżeńską – jak nauczał Pius XI – trzeba koniecznie pogodzić wszelkie prawa i obowiązki małżeńskie, tak, by nie tylko sprawiedliwość, lecz i miłość była prawidłem nakazu Św. Pawła: *Mąż niech oddaje powinność żonie, podobnie też żona mężowi* (1 Kor 7,3)¹⁵. Sztychmiller zauważył, że przywołana encyklika była przed *Vaticanum II* jedynym dokumentem Magisterium Kościoła, w którym *miłość* określono jako cel małżeństwa¹⁶. Bogusław Inlender i Henryk Stawniak z kolei zaznaczyli, że ta encyklika przyczyniła się do zbliżenia do siebie dwóch nurtów wytworzonych w teologiczno-prawnej teorii małżeństwa¹⁷. Coraz bardziej bowiem ujawniał się nurt prezentowany m.in. w książkach Herberta Domsa oraz Bernhardina Krempela. Ci niemieccy teologowie próbowali uzasadnić, że pierwszorzędnym celem małżeństwa jest nie prokreacja, ale wspólnota małżeńska, co spotkało się z reakcją Stolicy Apostolskiej, o czym w kolejnym punkcie niniejszego studium¹⁸.

¹⁵ PIUS XI, *Litterae Encyclicae Casti connubii*, nr I, 2 b: „Haec mutua coniugum interior conformatio, hoc assiduum sese invicem perficiendi studium, verissima quadam ratione, ut docet Catechismus Romanus, etiam primaria matrimonii causa et ratio dici potest, si tamen matrimonium non pressius ut institutum ad prolem rite procreandam educandamque, sed latius ut totius vitae communio, consuetudo, societas accipiatur. Cum hac eadem caritate reliqua coniugii tam iura quam officia componantur necesse est; ita ut non solum iustitiae lex, sed etiam caritatis norma sit illud Apostoli: *Uxori vir debitum reddat; similiter autem et uxor viro*”. Por. M. LOWERY, *The Nature and Ends...*, s. 102-103; H. STAWNIAK, *Problem „bonum coniugum”*, s. 100-102; S. KOSOWICZ, *Ewolucja pojęcia celów...*, s. 136-137.

¹⁶ R. SZTYCHMILLER, *Cele małżeństwa w...*, s. 298, 307-308; TENŻE, *Problem hierarchii...*, s. 136; TENŻE, *Cele małżeństwa według Kodeksu Jana Pawła II*, *Studia Warmińskie* 24 (1987), s. 275-276.

¹⁷ B. INLENDER, *Cel małżeństwa...*, s. 48-49; H. STAWNIAK, *Problem „bonum coniugum”*, s. 102; TENŻE, *Uprawnienie-obowiązek...*, s. 129.

¹⁸ H. DOMS, *Vom Sinn und Zweck der Ehe*, Breslau 1935; B. KREMPEL, *Die Zweckfrage der Ehe in neuer Beleuchtung, begriffen aus dem Wesen der beider Geschlechter im*

1.2. Nauczanie Piusa XII i dokumenty Stolicy Apostolskiej wydane w trakcie jego pontyfikatu

W odpowiedzi na wspomnianą powyżej koncepcję Domsa i Krem-pela papież Pius XII w przemówieniu do Świętego Trybunału Roty Rzymskiej z 3 października 1941 r. zwrócił uwagę, iż należy unikać dwóch tendencji. Pierwszą było przypisywanie wagi jedynie pierwotnemu celowi małżeństwa, tak jakby cel wtórny nie istniał lub przynajmniej nie był *finis operis* ustanowionym przez samego Stwórcę natury. Drugą tendencją było uznanie celu drugorzędnego za równie podstawowy (*fine secundario come ugualmente principale*), uwalniając go od jego zasadniczego podporządkowania (*essenziale sua subordinazione*) celowi głównemu, co – jak stwierdził Pius XII – z logicznej konieczności prowadziłoby do katastrofalnych skutków (*funeste conseguenze*)¹⁹. Zauważyć należy, że papież Pius XII wprowadził pojęcie podporządkowania celów drugorzędnych małżeństwa wobec celu pierwszorzędnego.

Kolejną reakcją na wymienione powyżej pozycje książkowe był Dekret *De matrimonii finibus* Świętej Kongregacji Świętego Oficjum z 1 kwietnia 1944 r. W tym dokumencie dykasteria odrzuciła dwa poglądy: podstawowym celem małżeństwa nie jest posiadanie dzieci; cele drugorzędne nie są podporządkowane (*subordinatus*)

Lichte der Beziehungslehre des hl. Thomas, Einsiedeln-Köln 1941. Por. R. SZTYCHMILLER, *Cele małżeństwa w...*, s. 266, 308-309; TENŻE, *Problem hierarchii...*, s. 136-137; W. SKRZYDLEWSKI, *Problem celów...*, s. 331-347; H. STAWNIAK, *Problem „bonum coniugum”*, s. 102-104; TENŻE, *Uprawnienie-obowiązek...*, s. 129-131; S. KOSOWICZ, *Ewolucja pojęcia celów...*, s. 137-138; M. POGORZELSKA, *Cele małżeństwa...*, s. 428; M. KRAJSKI, *Tradycja Zanegowana*, s. 156.

¹⁹ PIUS XII, *Allocutio ad Tribunal Sacrae Romanae Rotae Già per la terza*, 3.10.1941, AAS 33 (1941), s. 421-426, nr 1: „Nella quale delicata altrettanto che difficile questione due tendenze sono da evitarsi: quella che nell’esaminare gli elementi costitutivi dell’atto della generazione dà peso unicamente al fine primario del matrimonio, come se il fine secondario non esistesse o almeno non fosse *finis operis* stabilito dall’Ordinatore stesso della natura; e quella che considera il fine secondario come ugualmente principale, svincolandolo dalla essenziale sua subordinazione al fine primario, il che per logica necessità condurrebbe a funeste conseguenze”.

pierwszemu celowi prokreacyjnemu, lecz są niezależne od niego. Odrzuciła więc założenie, według którego podstawowy cel małżeństwa jest określany jako *doskonalenie się małżonków* (*personalis perfectio*) poprzez wspólnotę życia czy doskonalenie się małżonków poprzez oddanie się sobie w miłości. Dykasteria podkreśliła, że w pismach zgodnych z powyższą tezą zawarte są słowa występujące w Kodeksie prawa kanonicznego i innych dokumentach, takie jak *finis*, *primaris*, *secundaris*, ale w rezultacie przypisuje się im znaczenie, jakiego nie mają. Skonstatowała, że ten nowy sposób myślenia i mówienia narodził się po to, by sprzyjać błędom i niepewności (*ad errores et incertitudines fovendas*), dlatego – jak uzasadniła – dekret ten wydany został w celu ich uniknięcia²⁰.

W celu analizy koncepcji celów małżeństwa przed *Vaticanum II* należy przywołać obszerne przemówienie Piusa XII z 1951 r. do uczestniczek Kongresu Włoskiej Katolickiej Unii Położnych. Papież ostrzegł

²⁰ SACRA CONGREGATIO SANCTI OFFICII, Decretum de finibus matrimonii *De matrimonii finibus*, 1.04.1944, AAS 36 (1944), s. 103: „De matrimonii finibus eorumque relatione et ordine his postremis annis nonnulla typis edita prodierunt, quae vel asserunt finem primum matrimonii non esse prolis generationem, vel fines secundarios non esse fini primario subordinatos, sed ab eo independentes. Hisce in elucubrationibus primarius coniugii finis alius ab aliis designatur, ut ex. gr.: coniugum per omnimodam vitae actionisque communionem complementum ac personalis perfectio; coniugum mutuus amor atque unio fovenda ac perficienda per psychicam et somaticam propriae personae traditionem; et huiusmodi alia plura. In iisdem scriptis interdum, verbis in documentis Ecclesiae occurrentibus (uti sunt v. gr. *finis*, *primarius*, *secundarius*) sensus tribuitur qui cum his vocibus, secundum communem theologorum usum, non congruit. Novatus hic cogitandi et loquendi modus natus est ad errores et incertitudines fovendas; quibus avertendis prospicientes Emi ac Revmi Patres huius Supremae Sacrae Congregationis, rebus fidei et morum tutandis praepositi, in consessu plenario feriae IV, die 29 Martii 1944 habito, proposito sibi dubio: «An admitti possit quorundam recentiorum sententia, qui vel negant finem primum matrimonii esse prolis generationem et educationem, vel docent fines secundarios fini primario non esse essentialiter subordinatos, sed esse aequae principales et independentes»; respondendum decreverunt: *Negative*”. Por. R. SZTYCHMILER, *Cele małżeństwa w...*, s. 309-310; TENŻE, *Problem hierarchii...*, s. 138-139; H. STAWNIAK, *Problem „bonum coniugum”*, s. 104-105; TENŻE, *Uprawnienie-obowiązek...*, s. 131-132; S. KOSOWICZ, *Ewolucja pojęcia celów...*, s. 138.

w nim przed ujmowaniem aktu małżeńskiego w ten sposób, by miał służyć samym małżonkom w ich jedności osobowej i uczuciowej. Należy zauważyć, iż przy takim podejściu stawiałoby się poczęte życie *poza* lub na *peryferiach wartości osoby małżonka*. Papież określił takie ujęcie jako odwrócenie wartości i celów wyznaczonych przez Stwórcę. Następnie z pełną stanowczością podkreślił prawdę, że małżeństwo jako instytucja naturalna, z woli Bożej, nie ma na pierwszym miejscu i w najgłębszym swym celu *osobistego udoskonalenia małżonków* (*perfezionamento personale degli sposi*), lecz *zrodzenie i wychowanie nowego życia* (*la procreazione e la educazione della nuova vita*). Zwrócił uwagę, że pozostałe cele, choć również zamierzone przez naturę, nie stoją na tym samym poziomie co pierwszy. Tym bardziej nie są wobec niego wyższe, lecz są mu z natury podporządkowane (*ad esso essenzialmente subordinati*)²¹. W swoim przemówieniu Pius XII odniósł się także do treści can. 1013 § 1 CIC/17 oraz wspomnianego dekretu Świętego Oficjum z 1944 r., zaznaczając, że tradycyjne ujęcie celów małżeństwa stanowi *dziedzictwo tradycji chrześcijańskiej* (*patrimonio della tradizione cristiana*). Przypomniał treść tego dokumentu, według którego nie można przyjąć opinii niektórych autorów,

²¹ PIUS XII, Allocutio. Iis quae interfuerunt Conventui Unionis Catholicae Italicae inter Ostetrices Romae habito *Vegliare con sollecitudine*, 29.10.1951, AAS 43 (1951), s. 835-854, nr IV: „In molte loro elucubrazioni anche l'atto specificamente sessuale ha il suo posto assegnato per farlo servire alla persona dei coniugi. Il senso proprio e più profondo dell'esercizio del diritto coniugale dovrebbe consistere in ciò che l'unione dei corpi è l'espressione e l'attuazione dell'unione personale ed affettiva. (...) Se da questo completo dono reciproco dei coniugi sorge una vita nuova, essa è un risultato che resta al di fuori o al massimo come alla periferia dei « valori della persona »; risultato che non si nega, ma non si vuole che sia come al centro dei rapporti coniugali. (...) ma qui si tratta invece di una grave inversione dell'ordine dei valori e dei fini posti dallo stesso Creatore. Ci troviamo dinanzi alla propagazione di un complesso d'idee e di affetti, direttamente opposti alla chiarezza, alla profondità e alla serietà del pensiero cristiano. (...) Ora la verità è che il matrimonio, come istituzione naturale, in virtù della volontà del Creatore non ha come fine primario e intimo il perfezionamento personale degli sposi, ma la procreazione e l'educazione della nuova vita. Gli altri fini, per quanto anch'essi intesi dalla natura, non si trovano nello stesso grado del primo, e ancor meno gli sono superiori, ma sono ad esso essenzialmente subordinati”.

którzy negują, że podstawowym celem małżeństwa jest *zrodzenie i wychowanie potomstwa*. Należy odrzucić także nauczanie, że cele drugorzędne nie są z natury podporządkowane celowi głównemu, lecz są równoważne wobec niego i niezależne²². W omawianej alocucji, tak ważnej dla podjętej problematyki, papież podkreślił, że wspólna praca w życiu zewnętrznym, wszelkie osobiste wzbogacenie małżonków, duchowość i głębia miłości małżeńskiej, zostały oddane z woli Stwórcy na służbę potomstwu. Z samej swej natury bowiem doskonałe życie małżeńskie oznacza także całkowite poświęcenie się rodziców dla dobra dzieci, a miłość małżeńska w całej swojej sile i czułości jest sama w sobie postulatem najszczerzej troski o potomstwo i gwarancją jego urzeczywistnienia. Stwórca, który w swej dobroci i mądrości chciał posłużyć się dziełem mężczyzny i kobiety – jak zauważył Ojciec św. – dla zachowania i rozmnożenia rodzaju ludzkiego, łącząc ich w małżeństwie, sprawił także, by w tym zadaniu małżonkowie doznawali przyjemności i szczęścia w ciele i duchu. Dlatego wszystko to jest podporządkowane i uporządkowane według jednego wielkiego prawa *generatio et educatio prolis*, to znaczy według wypełniania podstawowego celu małżeństwa (*fine primario*) jako *początku i źródła życia (origine e sorgente della vita)*²³.

²² TAMŻE, nr IV: „Precisamente per tagliar corto a tutte le incertezze e le deviazioni, che minacciavano di diffondere errori intorno alla scala dei fini del matrimonio e ai loro reciproci rapporti, redigemmo Noi stessi alcuni anni or sono (10 marzo 1944) una dichiarazione sull’ordine di quei fini, indicando quel che la stessa struttura interna della disposizione naturale rivela, quel che è patrimonio della tradizione cristiana, quel che i Sommi Pontefici hanno ripetutamente insegnato, quel che poi nelle debite forme è stato fissato dal Codice di diritto canonico (can. 1013 § 1). Che anzi poco dopo, per correggere le contrastanti opinioni, la Santa Sede con un pubblico Decreto pronunciò non potersi ammettere la sentenza di alcuni autori recenti, i quali negano che il fine primario del matrimonio sia la procreazione e l’educazione della prole, o insegnano che i fini secondari non sono essenzialmente subordinati al fine primario, ma equipollenti e da esso indipendenti”. Por. SACRA CONGREGATIO SANCTI OFFICII, *Decretum De matrimonii finibus*, s. 103.

²³ PIUS XII, *Allocutio Vegliare con sollecitudine*, nr IV: „Non soltanto l’opera comune della vita esterna, ma anche tutto l’arricchimento personale, lo stesso arricchimento intellettuale e spirituale, perfino tutto ciò che vi è di più spirituale e profondo nell’amore coniugale come tale, è stato messo, per volontà della natura

1.3. Katechizmy i publikacje z nimi związane

Dla uzyskania pełnego obrazu katolickiej nauki o celach małżeństwa przed II Soborem Watykańskim, pomocne będzie przybliżenie treści najważniejszych katechizmów, a w tym publikacji z nimi związanych powstałych do połowy XX wieku.

Wspomniane już nauczanie św. Augustyna zostało uwzględnione w *Katechizmie Rzymskim* Soboru Trydenckiego dla proboszczów (1545-63), gdzie wzmiankowano o trzech dobrach małżeństwa według kolejności: potomstwo (*prolem*), wierność (*fidem*) i sakrament (*sacramentum*)²⁴. Podobnie w *Catechismus ad Ordinandos* z 1703 r. stwierdzono, że małżeństwo zostało ustanowione według prawa naturalnego i pozytywnego przede wszystkim dla *rozmnażania rodzaju ludzkiego* (*ad propagandum genus humanum*)²⁵.

e del Creatore, al servizio della discendenza. Per sua natura, la vita coniugale perfetta significa anche la dedizione totale dei genitori a beneficio dei figli, e l'amore coniugale nella sua forza e nella sua tenerezza è esso stesso un postulato della più sincera cura della prole e la garanzia della sua attuazione. (...) Quello stesso Creatore, che nella sua bontà e sapienza ha voluto per la conservazione e la propagazione del genere umano servirsi dell'opera dell'uomo e della donna, unendoli nel matrimonio, ha disposto anche che in quella funzione i coniugi provino un piacere e una felicità nel corpo e nello spirito. (...) Ora invece questo è insomma tutto subordinato e ordinato a quell'unica grande legge della «generatio et educatio prolis», vale a dire al compimento del fine primario del matrimonio come origine e sorgente della vita". Por. D. VON HILDEBRAND, *Koń trojański w mieście Boga*, Warszawa 1993, s. 44: „Wielką zasługą papieża Piusa XII było to, że potrafił w najbardziej trafnych słowach oddać istotę i wartość tego szczególnego rodzaju miłości". Por. S. KOSOWICZ, *Ewolucja pojęcia celów...*, s. 138.

²⁴ *Catechismus ex decreto Concilii Tridentini ad parochos*, Ratisbonae 1905, pars II, cap. VIII, nr 23; tekst polski: *Katechizm Rzymski. Katechizm Soboru Trydenckiego wydany z rozkazu św. Piusa V*, t. 2, Komorów 2022, Rozdz. VIII, nr 23: „Docendi praeterea sunt fideles, tria esse matrimonii bona, prolem, fidem, sacramentum (...)”.

²⁵ *Catechismus ad Ordinandos juxta Doctrinam Catechismi Concilii Tridentini*, Parisiis 1703, pars II, sectio I, nr V: „Prius illud Matrimonium Lege naturali et positiva a Deo Creatore institutum est in officium naturae, ad propagandum genus humanum, scriptum est enim in Genesi, *masculum et feminam creavit eos, benedixitque illi Deus, et ait: Crescite et multiplicamini*. Quibus verbis continetur institutio et finis Matrimonii, ipsiusque benedictio, et foecunditas”.

W *Naukach katechizmowych ułożonych na podstawie nauk różnych autorów*, autorstwa Wojciecha Andersza z 1912 r., *utrzymanie rodzaju ludzkiego* nazwano najgłówniejszym i najwznioślejszym celem małżeństwa. Jako inny główny cel małżeństwa autor określił *wzajemne uzupełnianie się obu płci przez wspólne życie*, a w tym *wzajemną pomoc między małżonkami*. Trzecim głównym celem było *przeszkodzenie grzechom*. Choć bezżeństwo – jak podkreślił Andersz – jest realizacją cnoty czystości na najwyższym poziomie, to – jeśli miałoby to prowadzić do grzechu – lepiej wejść w związek małżeński²⁶.

Podobnie w *Katolickim Katechizmie Ludowym* z 1927 r. Franciszek Spirago, opierając się na Biblii przyjął, iż Bóg ustanowił małżeństwo dla *utrzymania rodzaju ludzkiego* (por. Rdz 1,28). Nazwał małżeństwo szkołą rozrostu chrześcijaństwa, napełniającą ziemię wiernymi, tak iżby zupełną stała się liczba wybranych w niebie. Bóg ustanowił małżeństwo – jak napisał autor tego katechizmu – także dla *wzajemnego wspierania się małżonków* (por. Rdz 2,18) oraz *uniknięcia grzechów* (por. 1 Kor 7,2)²⁷.

Z kolei Walenty Gadowski w *Apologetycznym Katechizmie Katolickim* z 1932 r. zaznaczył, że głównym celem małżeństwa jest *rodzenie potomstwa i jego staranne wychowanie*. Celem małżeństwa chrześcijańskiego jest także *wzajemne uświęcenie małżonków przez godne pożycie*. Natomiast celem pomocniczym – według Gadowskiego – jest *opanowanie i uregulowanie pożądliwości zmysłowej*²⁸. W tym samym roku został opublikowany *Katechizm małżeństwa chrześcijańskiego*

²⁶ W. ANDERSZ, *Nauki katechizmowe ułożone na podstawie nauk różnych autorów*, t. VII, Poznań 1912, s. 84-87.

²⁷ F. SPIRAGO, *Katolicki Katechizm Ludowy*, t. III, Mikołów 1927, s. 265-266. Por. SANCTUS ANSELMUS, *Cur Deus homo*, w: *S. Anselmi Cantuariensis Archiepiscopi Opera omnia*, vol. II, F.S. SCHMITT (red.), Romae 1940, s. 37-133; tekst polski: ANZELM Z CANTERBURY, *Dlaczego Bóg stał się człowiekiem?*, w: *Św. Anzelm z Canterbury. O wcieleniu. Wybór pism*, Biblioteka Christianitas 19, Poznań 2006, s. 45-210, Lib. I, Cap. XVI-XVIII. O tezie przywrócenia liczby upadłych aniołów przez ludzi, którzy dostąpią zbawienia szeroko pisał św. Anzelm z Canterbury, powołując się na św. Augustyna i św. Grzegorza Wielkiego.

²⁸ W. GADOWSKI, *Apologetyczny Katechizm Katolicki*, Warszawa 2002, s. 460.

Arthura Vermeerscha oparty na Encyklice *Casti connubii*. Określono w nim trzy dobra małżeństwa w oparciu o naukę św. Augustyna: potomstwo, wierność i sakrament, zaznaczając, że pierwszym celem jest *zrodzenie potomstwa*²⁹.

Podobnie w *Zarysie dogmatyki katolickiej* z 1936 r. Maciej Sieniatycki, powołując się na św. Tomasza z Akwinu, precyzował, że między celami małżeństwa istnieje ścisła hierarchia. Jako cel główny określił *zrodzenie i wychowanie potomstwa*, a *wzajemną pomoc w życiu małżonków* oraz *legalne uśmierzenie namiętności cielesnych* pojmował jako cele drugorzędne³⁰.

W innym opracowaniu o małżeństwie z 1955 r. Zygmunt Baranowski *urodzenie i wychowanie dzieci* określił mianem głównego celu małżeństwa. Uzasadniał to prawem natury, w której istnieją dwie płcie, mające na celu podtrzymanie istnienia rodzaju ludzkiego. Inne, czyli dalsze cele małżeństwa według niego stanowiły *wzajemna pomoc* oraz *uregulowanie życia płciowego człowieka*³¹.

2. Cele małżeństwa w nauczaniu Vaticanum II i w doktrynie posoborowej

Jak już zaznaczono na wstępie niniejszego studium, przełom w ujęciu celów małżeństwa nastąpił w trakcie II Soboru Watykańskiego. Ojcowie soborowi w Konstytucji dogmatycznej o Kościele *Lumen gentium* zaznaczyli, iż małżonkowie chrześcijańscy na mocy sakramentu małżeństwa wyrażają misterium jedności i płodnej miłości pomiędzy Chrystusem i Kościołem, którego część stanowią (por. Ef 5,32). W tym

²⁹ A. VERMEERSCH, *Katechizm małżeństwa chrześcijańskiego według encykliki „Casti connubii”*, Poznań-Warszawa-Wilno-Lublin 1932, nr 30-79; TAMŻE, nr 39: „Proszę wykazać, że przystojne rozmnażanie rodzaju ludzkiego jest pierwszym celem małżeństwa. Odp.: (...) twierdzimy, że możność rozmnożenia się zbliża do siebie bezpośrednio dwie osoby różnej płci; że instytucja małżeństwa, oddzielona od tej możliwości, byłaby nie do pojęcia; że dobry użytek z tej możliwości zabezpiecza inne dobra małżeństwa; że ten cel dotyczy bezpośrednio ogólnego dobra społeczeństwa”.

³⁰ M. SIENIATYCKI, *Zarys dogmatyki katolickiej*, t. IV, Kraków 1936, s. 374.

³¹ Z. BARANOWSKI, *Małżeństwo*, Poznań-Warszawa-Lublin 1955, s. 11-17.

– jak wspomniano – wspierają się oni wzajemnie w życiu małżeńskim oraz w przyjęciu i wychowaniu potomstwa (*in vita coniugali necnon prolis susceptione et educatione*) celem zdobycia świętości³².

Najistotniejsza jednak dla podjętej problematyki jest Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*. W niej Ojcowie soborowi podkreślili, że węzeł małżeński jest święty ze względu na dobro zarówno małżonków, jak i potomstwa (*boni, tum coniugum et prolis*). Instytucja zaś małżeństwa i miłość małżeńska z natury są ukierunkowane na prokreację i wychowanie potomstwa, co stanowi jakby ukoronowanie powołania małżonków (*amorque coniugalis ad procreationem et educationem prolis; amor coniugalis indole sua ad prolem procreandam et educandam*)³³. W cytowanej konstytucji zaznaczono, iż pielęgnowanie prawdziwej miłości małżeńskiej i wywodzący się z niej cały sposób życia rodzinnego, zmierzają do tego, aby małżonkowie, nie zaniedbując pozostałych celów małżeństwa (*non posthabitis ceteris matrimonii finibus*), byli skłonni do

³² SACROSANCTUM CONCILIUM OECUMENICUM VATICANUM II, Constitutio dogmatica de Ecclesia *Lumen gentium*, 21.11.1964, AAS 57 (1965), s. 5-71; tekst polski: SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Konstytucja dogmatyczna o Kościele*, w: *Sobór Watykański II, Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, Poznań 2002, s. 104-166, nr 11: „Tandem coniuges christiani, virtute matrimonii sacramenti, quo mysterium unitatis et fecundi amoris inter Christum et Ecclesiam significant atque participant (cf. Eph 5,32), se invicem in vita coniugali necnon prolis susceptione et educatione ad sanctitatem adiuvant, adeoque in suo vitae statu et ordine proprium suum in Populo Dei donum habent”. Por. A. SORKOWICZ, *Istota małżeństwa sakramentalnego a proces samowychowania małżonków*, *Wychowanie w Rodzinie* 21 (2019) nr 2, s. 113-129.

³³ GS, nr 48: „Hoc vinculum sacrum intuitu boni, tum coniugum et prolis tum societatis, non ex humano arbitrio pendet. Ipse vero Deus est auctor matrimonii, variis bonis ac finibus praediti. (...) Indole autem sua naturali, ipsum institutum matrimonii amorque coniugalis ad procreationem et educationem prolis ordinantur iisque veluti suo fastigio coronantur”; TAMŻE, nr 50: „Matrimonium et amor coniugalis indole sua ad prolem procreandam et educandam ordinantur”. Por. *Catechismus Catholicae Ecclesiae*, Città del Vaticano 1992; tekst polski: *Katechizm Kościoła Katolickiego*, Poznań 1994, nr 1652 [dalej CCE]. Por. M.R. PRIEUR, *The Articulation...*, s. 529-530; H. STAWNIAK, *Problem „bonum coniugum”* s. 105-110; TENŻE, *Uprawnienie-obowiązek...*, s. 132-134; M. POGORZELSKA, *Cele małżeństwa...*, s. 429-431; B. INLENDER, *Cel małżeństwa...*, s. 49-54.

mężnego współdziałania z miłością Boga, który poprzez nich coraz bardziej powiększa i wzbogaca swoją rodzinę. Wypełniając zadanie zrodzenia i wychowania potomstwa, rodzice mają dążyć do swojego własnego dobra, jak i dobra dzieci (*suum ipsorum bonum tum ad bonum liberorum*)³⁴. Istotne jest także podkreślenie, że małżeństwo nie zostało ustanowione jedynie w celu zrodzenia dzieci. Nierozwiązywalny bowiem charakter przymierza między osobami i dobro potomstwa wymagają (*ipsa indoles foederis inter personas indissolubilis atque bonum prolis*), aby również wzajemna miłość małżonków, okazywana we właściwym porządku, rozwijała się i dojrzewała³⁵.

W tekstach *Vaticanum II* nie ukazano więc już prokreacji jako podstawowego i pierwszego celu małżeństwa poprzez hierarchizację celów, co następnie miało wpływ na nauczanie Kościoła w okresie posoborowym. Mimo tego m.in. w opinii kanonistów Prioura oraz Lowera Ojcowie soborowi nie mieli intencji umniejszenia celu prokreacyjnego, ale wywyższyli go w personalistycznym, integralnym i rozwojowym ujęciu małżeństwa³⁶. Na podobnym stanowisku stał Dietrich von Hildebrand uważając, iż przez wieki przesadnie podkreślano cel prokreacyjny, zaniedbując nauczanie o miłości małżeńskiej. Choć prokreacja – jak pisał – to cel wielki i szlachetny, to jednak istotę małżeństwa można ukazać, kiedy uchwyci się wartość miłości

³⁴ GS, nr 50: „Unde verus amoris coniugalis cultus totaque vitae familiaris ratio inde oriens, non posthabitis ceteris matrimonii finibus, eo tendunt ut coniuges forti animo dispositi sint ad cooperandum cum amore Creatoris atque Salvatoris, qui per eos Suam familiam in dies dilatat et ditat. (...) attendentes tum ad suum ipsorum bonum tum ad bonum liberorum (...)”. Por. CCE, nr 1652.

³⁵ GS, nr 50: „Matrimonium vero, non est tantum ad procreationem institutum; sed ipsa indoles foederis inter personas indissolubilis atque bonum prolis exigunt, ut mutuus etiam coniugum amor recto ordine exhibeatur, proficiat et maturescat”.

³⁶ M.R. PRIEUR, *The Articulation...*, s. 535 (nr 2). Por. także: TAMŻE, s. 532-534; M. LOWERY, *The Nature and Ends...*, s. 103-110. Por. J. SAMBOR, *Społeczny wymiar hierarchii celów małżeństwa w obradach i dokumentach Soboru Watykańskiego II*, *Częstochowskie Studia Teologiczne* 32 (2004), s. 161-182; R. SZTYCHMILER, *Koncepcje celów małżeństwa rozpatrywane podczas Soboru Watykańskiego II*, *Roczniki Nauk Prawnych* 3 (1993), s. 17-41; TENŻE, *Cele małżeństwa według...*, s. 278; W. SKRZYDLEWSKI, *Problem celów...*, s. 347-356.

i jedności dwojga osób. Co więcej, sama tajemnica prokreacji pozwala się pojąć adekwatnie tylko na tle wspólnoty miłości, ponieważ przeobfitym źródłem tej tajemnicy jest właśnie ta jedność w miłości. Dlatego według Hildebranda koncepcja kładąca wyłączny nacisk na prokreację jest prawdą częściową. Wymaga ona dopełnienia przez doktrynę, która zwraca uwagę także na wartość ludzkiej miłości³⁷.

3. Cele małżeństwa w Kodeksie prawa kanonicznego z 1983 r. i doktrynie z nim związanej

Nauczanie zawarte w Konstytucji *Gaudium et spes* miało wpływ na sformułowanie celów małżeństwa w Kodeksie prawa kanonicznego z 1983 r., którymi są *dobro małżeństwa (bonum coniugum)* oraz *zrodzenie i wychowanie potomstwa (prolis generationem et educationem)*. Ustawodawca uregulował tę kwestię w kan. 1055 § 1 KPK/83, definiując małżeństwo³⁸. Wojciech Góralski, komentując tę normę kodeksową, zwrócił uwagę na to, iż prawodawca zdefiniował małżeństwo w aspekcie *przymierza (matrimoniale foedus)* i *wspólnoty (totius vitae consortium)*. Należy jednak zauważyć, że w kan. 1055 § 2 KPK/83 użyto określenia *umowy małżeńskiej (matrimonialis contractus)*. Także poprzedni ustawodawca kodeksowy w can. 1012 CIC/17 ujmował

³⁷ D. VON HILDEBRAND, *Koń trojański...*, s. 44. Por. A. SOBCZAK, *Miłość małżeńska i cele małżeństwa według Dietricha von Hildebranda*, *Studia Gnesnensia* 15 (2001), s. 181-197; W. SKRZYDLEWSKI, *Problem celów...*, s. 332.

³⁸ „Matrimoniale foedus, quo vir et mulier inter se totius vitae consortium constituunt, indole sua naturali ad bonum coniugum atque ad prolis generationem et educationem ordinatum, a Christo Domino ad sacramenti dignitatem inter baptizatos evectum est”. Por. R. SZTYCHMILER, *Doktryna Soboru...*; TENŻE, *Cele małżeństwa według...*, s. 251-281; W. WĄSIK, *Małżeństwo według kan. 1055 KPK 1983*, *Kieleckie Studia Teologiczne* 18 (2019), s. 185-206; M. SĄJKOWSKI, *Teologiczne i jurydyczne fundamenty definicji małżeństwa występującej w Kodeksie Prawa Kanonicznego z roku 1983 (kan. 1055)*, *Colloquia Theologica Ottoniana* 38 (2022), s. 125-140; H. STAWNIAK, *Uprawnienie-obowiązek...*, s. 134-141; C. BOCHEN, *Ewolucja poglądów na kwestie celów małżeństwa i ich adaptacja w Kościele katolickim w odniesieniu do praw i obowiązków małżeńskich*, *Studia Teologiczne* 41 (2023), s. 139-166; M. POGORZELSKA, *Cele małżeństwa...*, s. 431.

małżeństwo w aspekcie *kontraktu* (*contractum matrimoniale*; *matrimonialis contractus*), nie podając jednak definicji małżeństwa. Określenie *przymierze* użyte w obowiązującej dyscyplinie kodeksowej nie wyklucza więc rozumienia małżeństwa jako *kontraktu*, którym ono zawsze pozostaje. Według Góralskiego aktualny ustawodawca, używając stwierdzenia *foedus* w definicji małżeństwa, nawiązuje do idei przymierza Boga z Ludem Starego Testamentu. Źródłem tejże małżeńskiej *communio* jest miłość małżeńska, która prowadzi do dobrowolnego wzajemnego oddania się sobie. Definiując małżeństwo w ten sposób, tak ustawiono jego cele, by podkreślić element religijny i personalistyczny, czyli *dobro małżonków* oraz instytucjonalny – *zrodzenie i wychowanie potomstwa*. Góralski skonstatawał, iż ustawodawca kodeksowy, odchodząc od hierarchizacji celów małżeństwa, dał do zrozumienia, że tworzą one jedną, zwartą i ściśle powiązaną całość (*unitas in varietate*)³⁹. Szttychmiller natomiast podkreślił, że cele te nie są rozłączne, gdyż *dobro małżonków* jest warunkiem dobrego wychowania dzieci, a *zrodzenie i wychowanie*

³⁹ W. GÓRALSKI, *Małżeństwo*, w: *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. III/2, J. KRUKOWSKI (red.), Poznań 2011, s. 251-252. Por. CIC/17, can. 1012: „§ 1. Christus Dominus ad sacramenti dogmatem evexit ipsum contractum matrimoniale inter baptizatos. § 2. Quare inter baptizatos nequit matrimonialis contractus validus consistere, quin sit eo ipso sacramentum”; KPK/83, kan. 1055 § 2: „Quare inter baptizatos nequit matrimonialis contractus validus consistere, quin sit eo ipso sacramentum”; GS, nr 48-49. Por. L. VELA, *De personalismo...*, s. 51-56; C. BURKE, *Marriage: A Personalist...*, s. 278-303; M.R. PRIEUR, *The Articulation...*, s. 531-532; P.F. PALMER, *Christian Marriage: Contract or Covenant*, *Theological Studies* 33 (1972), s. 617-665; M. LOWERY, *The Nature and Ends...*, s. 101-102; W. WĄSIK, *Małżeństwo...*, s. 197-198; L. ŚWITO, *Istota „bonum prolis”*, s. 75-103; S. KOSOWICZ, *Ewolucja pojęcia celów...*, s. 139; K. MIERZEJEWSKI, *Pojęcie „dobro potomstwa” jako źródło praw i obowiązków małżeńskich w świetle prawa kanonicznego*, *Studia Gdańskie* 29 (2011), s. 123-139; H. STAWNIAK, *Problem „bonum coniugum”*, s. 110-117. Stawniak zauważył, że pojęcie *bonum coniugum* zawiera w sobie prawa-obowiązki związane z *mutuum adiutorium* oraz *remedium concupiscentiae* z can. 1013 § 1 CIC/17, ale się w nich nie wyczerpuje.

potomstwa jest równocześnie dobrem małżonków. Obydwa cele w praktyce przenikają się wzajemnie, współtworząc relację miłości między małżonkami⁴⁰.

Patrząc na myśl zagranicznych kanonistów, należy przywołać opinię Lowery'ego, który utrzymywał, iż *przymierze* oddaje dynamiczną jakość stale pogłębiającej się relacji, gdyż osoby oddają się sobie nawzajem, a takie osobiste oddawanie się jest niewyczerpane⁴¹. Natomiast Vela zauważył, iż ujęcie małżeństwa jako *przymierza* oraz nowe ustawienie celów małżeństwa wynika z przyjęcia założeń personalizmu, co jest odejściem od naturalizmu. Według niego celowość seksualności jest konstytutywnie jednocząca i małżeńska, jest funkcją interpersonalną oraz prawdziwym prawem. Funkcja prokreacyjna jest subiektywnie drugorzędna, ponieważ nie zawsze jest dana i nie stanowi podstawowego zamiaru małżonków jako męża i żony. Funkcja ta jest więc częścią i skutkiem funkcji jednoczącej w małżeństwie. Vela zwrócił także uwagę, iż problemem jest legalność miłości małżeńskiej, gdyż prawo i miłość to powiązane ze sobą rzeczywistości. Prawo – jak pisał – jest wymogiem *wartości*, a miłość jest pierwszym korzeniem i zasadą *wartości* i *ocen* w sferze religijnej, moralnej i prawnej⁴². Do-

⁴⁰ R. SZTYCHMILER, *Doktryna Soboru...*, s. 368. Por. W. WĄSIK, *Małżeństwo...*, s. 199.

⁴¹ M. LOWERY, *The Nature and Ends...*, s. 100: „The word *covenant* captures the dynamic quality of the ever-deepening relationship, since persons give themselves to each other such personal giving in inexhaustive”. Por. TAMŻE, s. 112-113.

⁴² L. VELA, *De personalismo...*, s. 51: „In Codice 1983 clara et longe exspectata Personalismi affirmatio datur. Hic clarus ex iam superato Naturalismo ad perennem Personalismum transitus, inter maxima novi Codicis merita est adnumerandus”; TAMŻE, s. 44: „Propria immanens simul et transcendens sexualitatis finalitas constitutive unitiva, coniugalis est, interpersonale munus, verum ius petendi. Procreativa functio subiective secundaria est, in quantum non semper datur, et in quantum non est prima coniugum, uti coniuges, intentio. Procreativa functio obiective et subiective unitivae functionis pars et effectus, nec ita tamen, ut coniugibus arbitrario modo agere liceat”; TAMŻE, s. 45-46: „De coniugalis amoris iuridicitate agitur. (...) Ius et Amor multo magis proximiores et affines realitates sunt, quam a pluribus cogitatur. Ius enim est «valoris» (Wert) exigentia, et Amor prima radix et principium «valoris» et «valorationum» (Wertung) in campo religioso, morali et iuridico est”. Por. R. SZTYCHMILER, *Cele małżeństwa według...*, s. 276.

szedł więc do przekonania, iż podstawą normy can. 1013 § 1 CIC/17 było prawo naturalne, a więc – jak pisał – bardziej sam gatunek ludzki, niż osoba ludzka⁴³. Podobnie Burke założył, iż to *bonum coniugum* stanowi *finis operis* (a nie *finis operantis*) i jest integralnym przymiotem małżeństwa, co wynika z podmiotowo-personalistycznego ujęcia instytucji małżeństwa⁴⁴.

W konsekwencji takiego ujęcia małżeństwa zmieniła się treść dotycząca kodeksowej definicji *consensus matrimonii*. Wcześniej ustawodawca kodeksowy stanowił, że zgoda małżeńska jest aktem woli, przez który każda ze stron udziela i akceptuje wieczyste i wyłączne prawo do dysponowania ciałem (*ius in corpus*) w celu dokonywania czynności odpowiednich do zrodzenia potomstwa (*ad prolis generationem*) (can. 1081 § 2 CIC/17⁴⁵). Obecnie zgoda małżeńska jest zdefiniowana jako akt woli, którym mężczyzna i kobieta w nieodwołalnym przymierzu wzajemnie się sobie oddają i przyjmują w celu stworzenia małżeństwa (*ad constituendum matrimonium*) (kan. 1057 § 2 KPK/83⁴⁶). Nie ma więc już odniesienia do celu prokreacyjnego przy wyjaśnieniu zgody małżeńskiej. W opinii Góralskiego to znacznie szersze ujęcie konsensu małżeńskiego w aktualnym Kodeksie pozostaje konsekwencją definicji opisowej małżeństwa zawartej w kan. 1055 § 1 KPK/83. Albowiem – jak zauważa przywołując Konstytucję *Gaudium et spes* – przedmiot zgody obejmuje cały kompleks praw i obowiązków właściwych małżeństwu będącemu wspólnotą służącą

⁴³ L. VELA, *De personalismo...*, s. 42: „In ipso hoc canone humana species, non autem persona considerari videbatur. Ordo mere obiectivus, qui sine ad personam relatione, ut normativus habetur, consideratur. Ius Naturale, ut videtur, de natura, non de persona, praedicatur. Ius tamen, stricto sensu, de sola persona inter personas praedicatur. Rationalis natura, cum plene evolvitur, persona fit, sed quia iam inde ab initio personalis erat”.

⁴⁴ C. BURKE, *Marriage...*, s. 278-303. Por. M. LOWERY, *The Nature and Ends...*, s. 100.

⁴⁵ „Consensus matrimonialis est actus voluntatis quo utraque pars tradit et acceptat ius in corpus, perpetuum et exclusivum, in ordine ad actus per se aptos ad prolis generationem”. Por. T. SMOLIŃSKI, *Istotne cele...*, s. 115.

⁴⁶ „Consensus matrimonialis est actus voluntatis, quo vir et mulier foedere irrevocabili sese mutuo tradunt et accipiunt ad constituendum matrimonium”.

wzajemnemu oddawaniu się i dopełnianiu stron⁴⁷. Vela dodaje, iż w osobistym akcie *consensus matrimonii* małżonkowie oddają się i przyjmują siebie jako osoby. Tworzą w ten sposób wspólnotę całego życia, której częścią, i to istotną, jest prawo do aktów małżeńskich. Małżonkowie są zatem jednocześnie podmiotami i przedmiotami zgody intersubiektywnej⁴⁸.

4. Cele małżeństwa w nauczaniu papieskim i Katechizmie Kościoła Katolickiego

Istotne dla podjętej problematyki celów małżeństwa jest także nauczanie papieskie, które stanowiło kontynuację założeń *Vaticanum II*. Ze względu na obszerność artykułu, przedstawione zostanie podejście do tematu w kluczu personalizmu, jaki prezentował Jan Paweł II. Do niego też najczęściej odnoszą się środowiska katolickiego integryzmu, o czym w dalszej części artykułu. W Adhortacji apostolskiej *Familiaris consortio* z 1981 r. tenże papież zauważał, iż miłość małżeńska zawiera jakąś *całkowitość*, w którą wchodzi wszystkie elementy – impulsy ciała i instynktu, siła uczuć i przywiązania, dążenie ducha i woli. Miłość zmierza do jedności głęboko osobowej, która nie tylko łączy w jedno ciało, ale prowadzi do tego, by było tylko jedno serce i jedna dusza. Wymaga ona nierozzerwalności i wierności w całkowitym wzajemnym obdarowaniu i otwiera się ku płodności. Według Bożego zamysłu – jak pisze papież, powołując się na Konstytucję *Gaudium et spes* – sama instytucja małżeństwa i miłość małżeńska są skierowane ku *rodzeniu i wychowaniu potomstwa*, w którym znajdują swoje uwieńczenie. Małżonkowie, oddając się sobie, wydają z siebie

⁴⁷ W. GÓRALSKI, *Małżeństwo*, s. 254. Por. GS, nr 48.

⁴⁸ L. VELA, *De personalismo...*, s. 56-57: „Actu eminenter personali sese, ut personae, tradunt et accipiunt et sic totius vitae consortium efformant, cuius pars, et quidem essentialis, est ius ad actus «indole sua naturali ad bonum coniugum atque ad proles generationem et educationem ordinatum». Coniuges sunt ergo simul subiecta et obiecta intersubiectiva consensus. Sic iuridica essentialis consensus structura apparet et intima legis cum lure consonantia monstratur”.

nową rzeczywistość – dziecko, żywe odbicie ich miłości⁴⁹. Podobnie w Liście do rodzin *Gratissimam sane* z 1994 r. Jan Paweł II zwrócił uwagę na to, iż rodzina powstaje wówczas, gdy urzeczywistnia się przymierze małżeńskie, które otwiera małżonków na dożgonną wspólnotę miłości i życia, dopełniając się w sposób specyficzny poprzez zrodzenie potomstwa. Jedność dwojga bowiem – jak napisał papież – nie zamyka małżonków, nie jest dla nich samych. Jest ona otwarta w kierunku nowego życia i nowej osoby. Następnie, powołując się na Konstytucję *Gaudium et spes* Jan Paweł II podkreślił, że małżonkowie chcą dzieci dla siebie i widzą w nich zwieńczenie swej wzajemnej miłości. Chcą ich też dla rodziny, jako *drogocennego daru*⁵⁰.

⁴⁹ JOANNES PAULUS II, Adhortatio Apostolica de Familiae Christianae muneribus in mundo huius temporis *Familiaris consortio*, 22.11.1981, AAS 74 (1982), s. 81-191; tekst polski: JAN PAWEŁ II, *Adhortacja apostolska „Familiaris consortio” o zadaniach rodziny chrześcijańskiej w świecie współczesnym*, w: Jan Paweł II, *Dzieła zebrane*, t. II, Kraków 2006, s. 69-130, nr 13: „(...) spectat ille ad unitatem quam maxime personalem, quae videlicet ultra communionem in una carne sola nihil aliud efficit nisi cor unum et animam unam; poscit vero indissolubilitatem ac fidelitatem extremae illius donationis mutuae et patet fecunditati”; TAMŻE, nr 14: „Secundum Dei propositum est matrimonium fundamentum maioris communitatis familiae, quoniam ipsum matrimonii institutum atque coniugalis amor destinatur ad prolis procreationem et educationem, in quibus consummantur. (...) Ita profecto coniuges, inter se dediti, ultra se donant filium ipsum, sui viventem amoris imaginem, perpetuum unitatis coniugalis signum necnon comprehensionem vivam et indissolubilem sui status, ex quo sunt pater et mater”. Por. GS, nr 50. Por. K. WOJTYŁA, *Miłość i odpowiedzialność*, Człowiek i moralność 1, Lublin 2015, s. 201-219; S. SMOLEŃSKI, *Norma personalistyczna*, *Analecta Cracoviensia* 3 (1971), s. 311-320.

⁵⁰ JOANNES PAULUS II, *Litterae Familiis Gratissimam sane*, 2.02.1994, AAS 86 (1994), s. 868-925; tekst polski: JAN PAWEŁ II, *List „Gratissimam sane” do rodzin z okazji Roku Rodziny 1994*, w: Jan Paweł II, *Dzieła zebrane*, t. III, Kraków 2007, s. 358-399, nr 7: „Tum enim enascitur, cum matrimonii coniugale perficitur foedus, quo ad plenam amoris vitaeque communionem coniuges aperiuntur, ac plene consummantur proprieque liberorum generatione: coniugum «communio» familiarem gignit «communitatem»”; TAMŻE, nr 8: „Ipsorum tamen iunctio non modo eos haud in sese concludit, verum contra ad novam eos recludit vitam novamque simul personam”; TAMŻE, nr 9: „Sui nimirum causa concupiscunt liberos coniuges, atque in eis sui mutui amoris videant cumulum et coronam. Propter familiam illos cupiunt, veluti summi pretii donum”. Por. GS, nr 50.

Ważne jest także to, że tenże papież podczas audiencji generalnych w 1982 r. sceptycznie odniósł się do celu małżeństwa określanego jako *remedium concupiscentiae*, podkreślając działanie łaski w życiu małżonków. Małżeństwo bowiem – jak podkreślił – jest samym małżonkom zadane jako *etos*⁵¹. Natomiast w 1984 r. Jan Paweł II nauczał o odnowionym i pogłębionym podejściu do tradycyjnej doktryny o celach małżeństwa. Zwrócił uwagę, że dziś używa się tych samych pojęć, ale to miłość koordynuje działania małżonków w zakresie celów małżeństwa, nadając aktom małżeńskim odpowiednią treść i wartość według znaczenia jednoczącego i prokreacyjnego⁵².

⁵¹ JOANNES PAULUS II, Udienza generale *L'azione della grazia di Dio in ogni uomo nella scelta tra verginità o matrimonio*, 7.07.1982, w: *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, vol. V-3, Città del Vaticano 1982, s. 28-32; tekst polski: JAN PAWEŁ II, Audiencja generalna *Inny świat i inny porządek wartości*, w: *Jan Paweł II. Dzieła zebrane*, t. VI, Kraków 2007, s. 323-325, nr 9: „Si può quindi dire che, mentre l'Apostolo, nella sua caratterizzazione del matrimonio da parte „umana” (e forse ancora più da parte della situazione locale che dominava a Corinto) mette fortemente in rilievo la motivazione *del riguardo alla concupiscenza della carne*, al tempo stesso egli rileva, con non minore forza di convinzione, anche il suo carattere sacramentale e „carismatico”. Con la stessa chiarezza, con la quale vede la situazione dell'uomo in rapporto alla concupiscenza della carne, egli vede anche l'azione della grazia in ogni uomo – in colui che vive nel matrimonio (...)”; TENŻE, Udienza generale *Il matrimonio-sacramento si compie nella prospettiva della speranza escatologica*, 1.12.1982, w: *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, vol. V-3, Città del Vaticano 1982, s. 1485-1498; tekst polski: TENŻE, Audiencja generalna *Sakrament eschatologicznej nadziei*, w: *Jan Paweł II. Dzieła zebrane*, t. VI, Kraków 2007, s. 379-381, nr 3: „Su questi enunciati paolini si è formata l'opinione che il matrimonio costituisca uno specifico *remedium concupiscentiae*. Tuttavia san Paolo, il quale, come abbiamo potuto constatare, insegna esplicitamente che al matrimonio corrisponde un „dono” particolare e che nel mistero della Redenzione il matrimonio è dato all'uomo e alla donna come grazia, esprime nelle sue parole, suggestive ed insieme paradossali, semplicemente il pensiero che il matrimonio è assegnato ai coniugi come *ethos*”.

⁵² JOANNES PAULUS II, Udienza generale *L'amore è congiunto con la castità che si manifesta come continenza*, 10.10.1984, w: *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, vol. VII-2, Città del Vaticano 1984, s. 845-853; tekst polski: JAN PAWEŁ II, Audiencja generalna *Moc miłości zaszczipiona w człowieku pożądlivosti*, w: *Jan Paweł II. Dzieła zebrane*, t. VI, Kraków 2007, s. 432-433, nr 3: „Secondo il linguaggio tradizionale, l'amore, quale „forza” superiore, coordina le azioni delle persone, del marito e della moglie, *nell'ambito dei fini del matrimonio*. Sebbene né la costituzione conciliare

W rozumieniu celów małżeństwa po *Vaticanum II* pomocna jest także nauka wyrażona w Katechizmie Kościoła Katolickiego z 1992 r. Podano w nim definicję małżeństwa opartą na Konstytucji *Gaudium et spes* i na treści kan. 1055 § 1 KPK/83. Kościół więc naucza tam, że przymierze małżeńskie (*matrimoniale foedus*), przez które mężczyzna i kobieta stanowią między sobą wewnętrzną wspólnotę życia i miłości, powstało z woli Stwórcy, który wyposażył je we własne prawa. Z natury jest ono nastawione na *dobro współmałżonków* (*ad coniugum ordinatur bonum*), a także na *zrodzenie i wychowanie potomstwa* (*filiorum generationem et educationem*)⁵³.

5. Zmiana koncepcji celów małżeństwa w ujęciu katolickiego integralizmu

Po ukazaniu ewolucji koncepcji istotnych celów małżeństwa przed i po Soborze Watykańskim II zostanie teraz przedstawione stanowisko

né l'enciclica, nell'affrontare l'argomento, usino il linguaggio un tempo consueto, essi trattano, tuttavia, di ciò a cui si riferiscono le espressioni tradizionali. L'amore, come forza superiore che l'uomo e la donna ricevono da Dio insieme alla particolare „consacrazione” del sacramento del matrimonio, comporta *una coordinazione* corretta dei fini, secondo i quali – nell'insegnamento tradizionale della Chiesa – *si costituisce l'ordine morale* (o piuttosto „teologale e morale”) della vita dei coniugi. La dottrina della costituzione *Gaudium et Spes*, come pure quella dell'enciclica *Humanae Vitae*, chiariscono lo stesso ordine morale nel riferimento all'amore, inteso come forza superiore che conferisce *adeguato contenuto e valore* agli atti coniugali *secondo la verità* dei due significati, quello unitivo e quello procreativo, nel rispetto della loro inscindibilità. In questa rinnovata impostazione, il tradizionale insegnamento sui fini del matrimonio (e sulla loro gerarchia) viene confermato e insieme approfondito dal punto di vista della vita interiore dei coniugi, ossia della spiritualità coniugale e familiare”. Por. A. PASTWA, *Instytucjonalne cele małżeństwa w optyce biblijnej hermeneutyki papieża Jana Pawła II*, Prawo Kanoniczne 48 (2005) nr 2, s. 85-100.

⁵³ CCE, nr 1660: „Matrimoniale foedus, quo vir et mulier inter se intimam vitae et amoris constituunt communitatem, a Creatore est fundatum et suis propriis legibus praeditum. Natura sua ad coniugum ordinatur bonum, sicut etiam ad filiorum generationem et educationem. Inter baptizatos ad sacramenti dignitatem a Christo Domino est evectum”. Por. GS, nr 48.

środków związanych z katolickim integryzmem. W pierwszej kolejności przedmiotem badań będzie wspomniane we wstępie FSSPX założone w 1970 r. przez abpa Lefebvre'a, którego status kanoniczny został szeroko opracowany w innych artykułach i monografiach autora⁵⁴. Następnie przybliżone zostaną inne opinie osób związanych z integryzmem, co pozwoli uzyskać pełniejszy obraz podjętej problematyki.

5.1. Stanowisko Bractwa Kapłańskiego Świętego Piusa X (FSSPX)

Przedstawiając stanowisko FSSPX wobec ewolucji celów małżeństwa w XX wieku, należy najpierw dokonać analizy pism samego założyciela Bractwa, który podjął ten temat w swojej książce pt. *List do zagubionych katolików*. Podkreślił, że małżeństwo zawsze było definiowane w oparciu o pierwszy cel, którym jest prokreacja, i drugi, którym jest miłość małżeńska. Ubolewał nad tym, że na Soborze Watykańskim II – z inicjatywy m.in. kard. Leona-Józefa Suenensa (opcję tę popierali także m.in. kard. Juliusz Döpfner i kard. Paweł-Emil Léger) – próbowano zmienić ten paradygmat, utrzymując, że oba cele są równoważne. Abp Lefebvre podkreślił, że w obronie tradycyjnej koncepcji celów małżeństwa stanął kard. Michael Browne, przypominając o bliższym celu małżeństwa (*finis primarius operis*), którym jest *prokreacja i wychowanie potomstwa* oraz o istnieniu dwóch celów dalszych wyrażonych w can. 1013 § 1 CIC/17. Założyciel powołał się na Encyklikę *Arcanum divinae sapientiae* Leona XIII i *Casti connubii* Piusa XI, a także na przemówienie Piusa XII do

⁵⁴ Por. D. PIETRAS, *Nadzwyczajna forma rytu rzymskiego. Status prawny liturgii i wspólnot*, Dębogóra 2021, s. 447-463; TENŻE, *Institutions of Supplied Jurisdiction in the Society of Saint Pius X. A Canonical Analysis*, *Studia Canonica* 58 (2024), s. 642-647; TENŻE, *Problematyka ważności i godziwości sakramentu pokuty sprawowanego w Bractwie Kapłańskim Świętego Piusa X (FSSPX) w latach 1970-2015*, *Teologia i Moralność* 18 (2023) nr 1, s. 121-125; TENŻE, *Udział wiernych we Mszy św. sprawowanej przez kapłanów Bractwa Kapłańskiego Świętego Piusa X (FSSPX) w świetle aktualnych wytycznych Stolicy Apostolskiej*, *Poznańskie Studia Teologiczne* 41 (2022), s. 97-99.

lekarzy i położnych, określając to nauczanie papieskie jako *pewne doktrynalne dziedzictwo*⁵⁵. Lefebvre skrytykował także zapis w soborowej Konstytucji *Gaudium et spes*, w świetle którego choć kładzie się nacisk na prokreację, to jednak nie dokonuje się pomniejszenia innych celów małżeństwa. W rezultacie – jak twierdzi arcybiskup – głównym celem małżeństwa staje się miłość, zwana seksualnością. Wyprowadził więc wniosek, że takie postawienie akcentu w definicji małżeństwa prowadzi do antykoncepcji, planowania rodziny (kontroli urodzin), a nawet aborcji⁵⁶.

⁵⁵ M. LEFEBVRE, *List...*, s. 46: „Zmianę tę zaproponował kardynał Suenens; do dziś pamiętam, jak kardynał Brown, przełożony generalny dominikanów, wstaje i mówi: *Caveatis! Caveatis!* – Strzeżcie się! Strzeżcie się! Jeśli przyjmujemy tę definicję, postąpimy wbrew całej tradycji Kościoła i wypaczymy sens małżeństwa. Nie mamy prawa zmieniać tradycyjnych definicji kościelnych. Kardynał Brown przywołał odpowiednie teksty na poparcie swojej przestrogi; w nawie św. Piotra powstało wielkie poruszenie. Ojciec Święty wymógł na kardynale Suenensie stonowanie użytych zwrotów, a nawet ich zmianę”; R. DE MATTEI, *Sobór Watykański II. Historia dotąd nieopowiedziana*, Ząbki 2012, s. 315-316 (słowa Lefebvre’a w trakcie sesji soborowej): „W doktrynie o małżeństwie pewne jest nauczanie, które pochodzi albo z nauczania doktrynalnego, albo z klasycznych szkół teologicznych: 1. Celem bliższym, czy tak jak się mówi celem bliższym działania (*finis primarius operis*) jest prokreacja i wychowanie dzieci; 2. Cel dalszy jest podwójny: a) wzajemna pomoc czy też wzajemne wspieranie się, którego udzielają sobie małżonkowie w społeczności domowej; b) remedium na pożydlwość. (...) Nie może być jakiegokolwiek wątpliwości wobec tego wszystkiego, co przynależy do skarbca wspólnej doktryny teologów i co jest nam proponowane w ich najistotniejszych elementach w dokumentach magisterialnych, a szczególnie w encyklikach *Arcanum* Leona XIII, *Casti connubii* Piusa XI oraz przemówieniach Piusa XII do lekarzy i położnych”; TAMŻE, s. 313-314; R. WILTGEN, *Ren wpada do Tybru. Historia Soboru Watykańskiego II*, Poznań 2001, s. 347-349, 351. Por. J. SAMBOR, *Spółeczny wymiar...*, s. 162-180; M.R. PRIEUR, *The Articulation...*, s. 529; S. MUSZYŃSKI, *O odwróceniu hierarchii...*, s. 85.

⁵⁶ M. LEFEBVRE, *List...*, s. 46: „Łacińskie słowo, *post habere*, dopuszcza tłumaczenie: *bez stawiania na drugim miejscu innych celów małżeństwa*, co znaczyłoby ustawić je wszystkie na tym samym poziomie. Właśnie tego się obecnie pragnie; wszystko co się mówi o małżeństwie, nawraca ku błędnej idei wyrażonej przez kardynała Suenensa, że miłość małżeńska – zresztą szybko nazwana prością i mniej delikatnie „seksualnością” – stanowi główny cel małżeństwa. W konsekwencji – pod wodzą seksualności dozwolone jest wszystko: antykoncepcja, planowanie rodziny, wreszcie aborcja. Jedna zła definicja – i pogrążamy się w totalnym bałaganie.

Istotna w podjętych badaniach jest wypowiedź abpa Lefebvre'a podczas Soboru Watykańskiego II z 9 września 1965 r. odnośnie do schematu XIII Konstytucji *Gaudium et spes*. Arcybiskup podkreślił wtedy fakt ustawienia w tym schemacie miłości małżeńskiej jako pierwszego celu małżeństwa oraz pojmowania małżeństwa i miłości małżeńskiej na sposób synonimiczny. Założył, że takie ustawienie pojęć może wprowadzić mentalność, że bez miłości nie ma małżeństwa⁵⁷. Dlatego w środowisku FSSPX podkreśla się, że pod wpływem dyskusji, na polecenie kard. Alfreda Ottavianiego został przygotowany nowy projekt, w którym zawarto tradycyjne ujęcie celów małżeństwa. Wspomniano w nim, iż cele te osiąga się doskonale w duchu miłości wzmocnionej łaską płynącą z sakramentu małżeństwa. Schemat ten został jednak ostatecznie odrzucony⁵⁸. Dlatego Jan Vennari z FSSPX pisał o walce, jaka toczyła się między Ojcami soborowymi w kwestii celów małżeństwa. Podkreślił, iż Lefebvre interweniował w tej sprawie,

Tradycyjna liturgia Kościoła zawiera, wypowiadane przez kapłana, słowa: *Panie, w swojej dobroci wspieraj instytucję, któreś ustanowił dla rozmnożenia się rodzaju ludzkiego...* Kościół wybrał ten fragment z Listu św. Pawła do Efezjan, wskazującego obowiązek pary małżeńskiej, która czyni swój związek obrazem związku łączącego Chrystusa z Jego Kościołem". Por. Ef 5,22-33; *Collectio Rituum continens excerpta e Rituali Romano Ecclesiis Poloniae adaptato*, Katowice 1963, tit. VII, cap. 2, nr 4, 7.

⁵⁷ M. LEFEBVRE, *Oskarżam Sobór*, s. 89: „Strona 47, wiersz 16 i następne: ten rozdział o małżeństwie przedstawia miłość małżeńską jako pierwszy cel małżeństwa, wymieniając ją przed prokreacją. W całym tym rozdziale małżeństwo i miłość małżeńska traktowane są jako niemal synonimy, np. na stronie 49 wiersze 24 i 25. To również jest sprzeczne z tradycyjnym nauczaniem Kościoła, a jeśli zostanie przyjęte, grozi jak najgorszymi konsekwencjami. Ludzie mogliby powiedzieć: *Nie ma miłości małżeńskiej, więc nie ma małżeństwa*. Istnieje jednak wiele małżeństw pozbawionych takiej miłości, nie przestających być prawdziwymi małżeństwami". Por. R. DE MATTEI, *Sobór Watykański II...*, s. 356-359; TAMŻE, s. 357: „Cele dalsze zostały tak zaakcentowane w schemacie, że zdawało się, jakoby nie można było z nich zrezygnować, nawet jeśli to miałyby oznaczać *unikanie prokreacji*"; PRIESTLY SOCIETY OF SAINT PIUS X, *A New Vision of Marriage by Some Requires a Three-Point Analysis*, w: <https://sspx.news/en/news/new-vision-marriage-some-requires-three-point-analysis-21150> [dostęp 15.01.2025] (*The Inversion of the Ends of Marriage*); S. MUSZYŃSKI, *O odwróceniu hierarchii...*, s. 85.

⁵⁸ Por. R. WILTGEN, *Ren wpada do Tybru...*, s. 349-353; S. MUSZYŃSKI, *O odwróceniu hierarchii...*, s. 85; J. SAMBOR, *Spółeczny wymiar...*, s. 171.

przypominając, że nowa koncepcja jest sprzeczna z całą doktryną Kościoła i jej przyjęcie pociągnęłoby za sobą katastrofalne skutki. Konserwatywni Ojcowie (*Coetus Internationalis Patrum*) przegrali tę walkę, czego rezultatem było ujęcie miłości wzajemnej i prokreacji za równoważne cele małżeństwa. To doprowadziło – jak pisał – do ogromnych problemów natury moralnej⁵⁹.

W opracowaniach Bractwa Kapłańskiego Świętego Piusa X mówi się więc o *odwróceniu* celów małżeństwa. W jednym z artykułów przyjęto, iż dwukrotne określenie małżeństwa mianem *wspólnoty miłości* w Konstytucji *Gaudium et spes* otwiera drogę do personalistycznego poglądu na małżeństwo, w którym miłość małżonków staje się ważniejsza niż prokreacja. Podczas *Vaticanum II* bowiem powstrzymano się od przypomnienia, że prokreacja jest najważniejszym celem małżeństwa⁶⁰. W opinii FSSPX w tym soborowym dokumencie, zamiast przedstawić jasno tradycyjną naukę Kościoła, Ojcowie soborowi wypowiedzieli się dwuznacznie i otworzyli furtkę do rewolucyjnych zmian w kolejnych latach. Była to według Bractwa jednak ze słynnych *bomb zegarowych* Soboru Watykańskiego II⁶¹.

Bractwo utrzymuje, że konsekwencją soborowego podejścia była definicja małżeństwa zawarta w kan. 1055 § 1 KPK/83, w którym umiejscowiono cel prokreacyjny po celu, jakim jest *dobro małżonków*. Na podtrzymanie tej tezy FSSPX przytacza wypowiedź kanonisty Rogera Parolieu, według którego nowe brzmienie definicji kodeksowej oznacza radykalną zmianę doktryny nauczanej aż do Soboru

⁵⁹ J. VENNARI, *Arcybiskup Lefebvre na soborze*, *Zawsze Wierni* 3 (2013), s. 72-73. Por. M. KRAJSKI, *Tradycja Zanegowana*, s. 156-157.

⁶⁰ PRIESTLY SOCIETY OF SAINT PIUS X, *A New Vision of Marriage... (The Inversion...)*: „At Vatican Council II, marriage was defined twice as a „community of love”. This claim is not false but it does open the door to a personalistic view of marriage in which the love of the spouses becomes more important than procreation. (...) The Council abstained from recalling that procreation is the primary end of marriage. (...) The verb *posthabere*, translated here as *to make of lesser account*, means *to make secondary*”.

⁶¹ Por. S. MUSZYŃSKI, *O odwróceniu hierarchii...*, s. 86. Por. M. DAVIES, *Liturgiczne bomby zegarowe Vaticanum II. Zniszczenie katolickiej wiary przez zmiany w katolickim kulcie*, Warszawa 2004.

Watykańskiego II, w której istniała hierarchia celów małżeństwa. Sobór odmówił ustanowienia tej hierarchii, dlatego – jak twierdził Paraliu – tekst kan. 1055 § 1 KPK/83 jest konsekwencją tego stanowiska soborowego⁶². Ponadto Sergiusz Muszyński w artykule opublikowanym w periodyku *Zawsze Wierni* napisał, iż ta kodeksowa zmiana wskazuje jednoznacznie na zaaprobowanie przez papieża Jana Pawła II koncepcji potępionej przez Kościół, zgodnie z którą cele małżeńskie są ze sobą co najmniej równorzędne, albo nawet cele drugorzędne są uznawane za prymarne. Następnie założył, że podobnie jak w innych przypadkach, źródeł powyższej zmiany należy szukać w *modernistycznych błędach* usiłujących przeniknąć do Kościoła katolickiego jeszcze w latach 40. i 50. XX wieku. Utrzymywał, że współczesne nauczanie Kościoła o celach małżeństwa powieli błędy liberalnych teologów potępione przez Święte Oficjum w 1944 r.⁶³

Dla ukazania podejścia FSSPX w omawianej problematyce celów małżeństwa należy zwrócić uwagę na opracowania Karla Stehlina – przełożonego Dystryktu Środkowo-Wschodniej Europy. Założył on bowiem, że ujęcie celów małżeństwa według kan. 1055 § 1 KPK/83 to niejako doktryna *nowej duchowości* małżeństwa ustanowiona w świetle ekumenizmu oraz wielkich zmian w nowoczesnym społeczeństwie. Powołał się przy tym na Dekret o ekumenizmie *Unitatis redintegratio*, w którym zauważono potrzebę nieustannej reformy Kościoła i odnowy sposobów wyrażania doktryny, odróżniając ją starannie od samego *depositum fidei*. Ojcowie soborowi widzieli bowiem ekumeniczne znaczenie odnowy Kościoła m.in. w kwestii duchowości małżeństwa⁶⁴. Stehlin podkreślił, że istnieje metafizyczna

⁶² PRIESTLY SOCIETY OF SAINT PIUS X, *A New Vision of Marriage... (The Inversion...)*. Por. R. PARALIEU, *Guide pratique du Code de droit canonique*, Paris 1985, s. 316: „This implies a radical change in the doctrine taught up until Vatican II, in which there was a hierarchy in the ends of marriage. The Council refused to establish this hierarchy; the text of the Code is the consequence of this conciliar position”.

⁶³ S. MUSZYŃSKI, *O odwróceniu hierarchii...*, s. 83-84, 87.

⁶⁴ K. STEHLIN, „Mała” zmiana..., s. 39. Por. SACROSANCTUM CONCILIUM OECUMENICUM VATICANUM II, *Decretum de oecumenismo Unitatis redintegratio*, 21.11.1964, AAS 57 (1965), s. 90-107; tekst polski: SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Dekret o ekumenizmie*,

różnica w tym, czy jakieś dobro jest pierwszym i pierwszorzędnym celem czynności, czy też jest ono wyłącznie owocem, szczytem innego dobra, ku któremu „skierowana” jest ta czynność. Przewodniczący dystryktu FSSPX zauważył także, iż w pierwszym przypadku małżeństwo jest istotowo zorientowane i skierowane na osobę trzecią – na dziecko, a wzajemna miłość małżonków urzeczywistnia się i aktualizuje w perspektywie potomstwa. Dlatego ich wzajemna miłość byłaby nieprawdziwa i nie istniałaby, jeśli wykluczałiby perspektywę *zrodzenia i wychowania potomstwa*. Autor artykułu przywołał także założenie św. Tomasza z Akwinu, według którego w pierwszym celu małżeństwa, czyli w *zrodzeniu potomstwa*, zawarte są wszystkie inne cele⁶⁵. Stehlin podkreślił jednoczący aspekt aktu małżeńskiego, czyli aktu miłości. W nim to małżeńskie zjednoczenie staje się rzeczywistością w trzeciej osobie – dziecku. Dlatego cały późniejszy proces wychowania potomstwa to kontynuacja tej miłości⁶⁶. Przełożony

w: *Sobór Watykański II, Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, Poznań 2002, s. 193-208, nr 6: „*Ecclesia in via peregrinans vocatur a Christo ad hanc perennem reformationem qua ipsa, qua humanum terrenumque institutum, perpetuo indiget; ita ut si quae, pro rerum temporumque adiunctis, sive in moribus, sive in ecclesiastica disciplina, sive etiam in doctrinae enuntiandae modo – qui ab ipso deposito fidei sedulo distinguui debet – minus accurate servata fuerint, opportuno tempore recte debiteque instaurentur. Haec igitur renovatio insigne obtinet momentum oecumenicum. Varii autem illi modi vitae Ecclesiae, per quos haec renovatio iam efficitur – ut sunt (...) matrimonii spiritualitas (...) – tamquam pignora et auspicia quaedam sunt habenda, quae futuros oecumenismi progressus fauste portendunt*”. Por. R. AMERIO, *Iota unum...*, nr 294.

⁶⁵ K. STEHLIN, „*Mała*” *zmiana...*, s. 39. Por. S. MUSZYŃSKI, *O odwróceniu hierarchii...*, s. 86-87.

⁶⁶ K. STEHLIN, „*Mała*” *zmiana...*, s. 39-40: „Jeśli mężczyzna i niewiasta połączą się i *będą jednym ciałem* (Rdz 2,24; Mt 19,5), to w najbardziej intymnym, fizycznym akcie miłości odczuwają jasno, że nie są jednym, ale dwoma odseparowanymi bytami. Zaś miłość chce zjednoczenia. To zjednoczenie może stać się rzeczywistością tylko w trzeciej osobie, poczętej właśnie w samym akcie miłości. Ta trzecia osoba będzie żywym, prawdziwym i konkretnym urzeczywistnieniem ich miłości. Całe późniejsze wychowanie dziecka, ze wszystkimi ofiarami i trudami, będzie tylko kontynuacją i ciągłym uobecnianiem tej miłości. Każde kolejne dziecko i jego wychowanie potwierdza i jeszcze bardziej aktualizuje tę wzajemną miłość małżonków”.

FSSPX omówił także drugą perspektywę, w której – jak napisał – związek mężczyzny i kobiety jest istotnie skierowany ku sobie, istnieje samodzielnie i aktualizuje się w samym współżyciu małżonków. Potomstwo jest wtedy najpiękniejszym owocem tej miłości, jednak w samej istocie odrębnym od niej. Wzajemna miłość małżonków istnieje wtedy sama w sobie, ale bez perspektywy potomstwa. Dziecko staje się dodatkiem bądź ozdobą miłości małżonków. W rezultacie – w opinii Stehlina – prowadzi to do przekonania, że sam ideał małżeństwa zostaje osiągnięty przy posiadaniu jednego dziecka, a kolejne potomstwo staje się dodatkiem. Dziecko wtedy nie jest przyjmowane jako urzeczywistnienie miłości, jako *wcielona jedność* dwojga różnych osób, które pragną stać się jednym⁶⁷.

Stehlin podkreślił także, iż cel determinuje środki, by go urzeczywistnić. Zauważył więc, że kiedy pierwszorzędnym celem małżeństwa jest *potomstwo*, to skutkuje to ustawieniem działań małżonków w perspektywie ojcostwa i macierzyństwa, a więc troską o wychowanie dzieci. Natomiast jeśli głównym celem staje się *dobro małżonków*, to większość ich czynności skierowana będzie na nich samych, by ułożyć sobie wspólne życie. W rezultacie większa liczba potomstwa może stać się przeszkodą w pełnym urzeczywistnieniu ich *wzajemnej miłości*, m.in. poprzez brak możliwości poświęcania sobie większej ilości czasu⁶⁸. Przełożony dystryktu zakończył swój artykuł konkluzją, iż zmiana celów małżeństwa skutkuje obecnie wszelkimi niemoralnymi zmianami w rozumieniu małżeństwa. Wysunął tezę, iż zmiana tych celów przebiegała w trzech etapach: całkowite oddzielanie od siebie celów małżeństwa; pojmowanie celu drugorzędnego

⁶⁷ TAMŻE, s. 40: „W takiej perspektywie wielodzietne małżeństwa nie mają żadnej wartości. Dlatego też nigdzie w posoborowej nauce małżeńskiej nie chwali się już – jak ma to miejsce w nauce tradycyjnej – wielodzietnych rodzin, a zachęta do stosowania naturalnej (a w przypadku niektórych episkopatów nawet sztucznej) antykoncepcji stała się w katechezach przedmałżeńskich powszechna”.

⁶⁸ K. STEHLIN, „Mała” zmiana..., s. 41. Por. S. MUSZYŃSKI, *O odwróceniu hierarchii...*, s. 88-89.

jako pierwszorzędnego; tendencja do eliminowania *potomstwa* jako celu małżeństwa⁶⁹.

Do takich wniosków dochodził także Muszyński, zakładając, że zorientowanie „nowego” małżeństwa przede wszystkim na relację między małżonkami (*komunia osób*) przyczyniło się do pogłębienia kryzysu rodziny. Wysunął tezę, iż nowe personalistyczne ujęcie celów małżeństwa stawia w centrum samych małżonków. Tradycyjne nauczanie – jak napisał – koncentrowało się na potomstwie i na wymiarze społecznym tego sakramentu, tymczasem nowa doktryna mówi o wzajemnym ubogacaniu się mężczyzny i kobiety. Pierwsza podkreślała, że małżeństwo jest pewnego rodzaju ofiarą, poświęceniem się mającym na celu *zrodzenie i wychowanie potomstwa*. Druga zaś wskazuje na samorealizację czy samospełnienie się małżonków, której dzieci są tylko owocem, a nawet *efektem ubocznym* relacji małżonków. Dlatego za kodeksowym stwierdzeniem *dobro małżonków* – według Muszyńskiego – stoi wizja małżeństwa mającego dawać przede wszystkim zadowolenie i dobre samopoczucie samym małżonkom. A całkowite poświęcenie się dla *zrodzenia i wychowania potomstwa* nie pasuje do tej koncepcji⁷⁰. Autor omawianego artykułu, publikując w periodyku wspólnoty założył, że takie ustalenie celów małżeństwa prowadzi w konsekwencji do odłączania samego współżycia małżeńskiego od poczęcia potomstwa. Główny zamysł aktu małżeńskiego, jakim jest zrodzenie dzieci, staje się mniej istotny. Na pierwsze miejsce bowiem wysuwa się *budowanie więzi między małżonkami* oraz *zaspokojenie pożądliwości*, które stanowią cele drugorzędne. Dlatego całe konferencje biskupów odrzuciły Encyklikę *Humanae vitae* Pawła VI z 1968 r. Drugim skutkiem według Muszyńskiego jest znaczny wzrost sądowych orzeczeń nieważności małżeństwa z tytułu kan. 1095 nr 3 KPK/83, co łączy się także z personalistycznym rozumieniem małżeństwa⁷¹.

⁶⁹ K. STEHLIN, „Mała” zmiana..., s. 41.

⁷⁰ S. MUSZYŃSKI, *O odwróceniu hierarchii...*, s. 87-88.

⁷¹ TAMŻE, s. 89-90. Por. PAULUS VI, *Litterae Encyclicae de propagatione humanae prolis recte ordinanda Humanae vitae*, 25.07.1968, AAS 60 (1968), s. 481-503;

Powyższa teza o skutkach zmiany celów małżeństwa jest szeroko podtrzymywana w FSSPX, co ujął w swoim opracowaniu Bernard Tissier de Mallerais. Skrytykował on rozszerzenie przedmiotu *consensus matrimonii* na drugorzędne cele w kan. 1057 § 2 KPK/83. Dlatego w jego opinii ustalanie niezdolności do zawarcia małżeństwa z powodu niedojrzałości według kan. 1095 nr 3 KPK/83 oznacza powoływanie się na personalistyczną i subiektywną koncepcję paktu małżeńskiego, co otwiera drzwi na nadużycia i nieważne wyroki co do nieważności małżeństw. W rezultacie władze Bractwa ustanowiły własne trybunały sądowe takie jak Komisja Kanoniczna Świętego Karola Boromeusza czy Urząd ds. Kanonicznych Dystryktu Francuskiego⁷². Podobnie Łukasz Weber z FSSPX założył, że jedną z konsekwencji Soboru Watykańskiego II jest porzucenie porządku

tekst polski: PAWEŁ VI, Encyklika *Humanae vitae*, Wrocław 2022. Por. L. VELA, *De personalismo...*, s. 60-62. FSSPX umieściło także szeroki komentarz pt. *Tracing a Change in the Ends of Marriage to its Horrible Consequences* na jednym z internetowych kanałów Bractwa: <https://www.youtube.com/watch?v=j7MmsMJnlGc> [dostęp 4.03.2025].

⁷² B. TISSIER DE MALLERAI, *Légitimité et statut de nos tribunaux matrimoniaux*, Sodalitium 51 (2000), s. 14-19, nr I.1: „L’objet du consentement se trouve ainsi indûment étendu aux éléments secondaires quoi qu’intégrants du mariage, à savoir le „totius vitae consortium” (n. can. 1055). [...] Code de 1917: „finis primarius procreatio et educatio proles; secundarius: mutuum adjutorium et remedium concupiscentiae” (can. 1013, § 1). Nouveau code: „...ad bonum conjugum atque proles generationem et educationem” (n. can. 1055, § 1). Par conséquent la communauté de vie entre, selon la nouvelle législation, comme partie, et partie principale, de l’objet du consentement matrimonial, et avec elle la relation inter-personnelle entre les époux, c’est-à-dire leur cohabitation, bonne entente, mutuel épanouissement”; TAMŻE, nr I.2: „Certes, l’immaturité croissante des jeunes gens rend souvent les mariages peu viables et leur conclusion imprudente, mais établir une inhabilité pour immaturité, c’est invoquer une conception personaliste, subjective du pacte matrimonial et ouvrir la porte aux abus”. Por. D. PIETRAS, *Institutions of Supplied Jurisdiction...*, s. 671-674; TENŻE, *Status kanoniczny małżeństw zawieranych przy asystowaniu kapłanów Bractwa Kapłańskiego Świętego Piusa X (FSSPX) po wydaniu listu Papieskiej Komisji „Ecclesia Dei” z 27 marca 2017 r.*, *Ius Matrimoniale* 33 (2022) nr 1, s. 103-109; R. SZTYCHMILER, *Implikacje procesowe ujęcia celów małżeństwa w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 r.*, w: *Przymierze małżeńskie*, W. GÓRALSKI, R. SZTYCHMILER (red.), Lublin 1993, s. 75-95.

celów małżeństwa, gdyż wszystkie one stawiane są teraz na jednym poziomie. Ubolewał, że dostojnicy kościoelni nieraz wręcz tolerowali stawianie wzajemnej pomocy i miłości ponad *zrodzeniem potomstwa*. W ten sposób otworzono drzwi dla akceptacji antykoncepcji, która miłość małżeńską czyni pustą, a często atakuje i niszczy więzy małżeńskie. Między innymi dlatego – jak wywnioskował – można zaobserwować obecnie obraz tak wielu zniszczonych rodzin⁷³.

5.2. Stanowisko innych środowisk i przedstawicieli integryzmu

Podejmując tematykę integryzmu katolickiego, nie sposób nie wspomnieć o obszernym dziele *Iota unum. Analiza zmian w Kościele katolickim w XX wieku*, którego autorem jest Romano Amerio – filozof i *peritus* Soboru Watykańskiego II. Założył on, że zmiana tradycyjnej doktryny celów małżeństwa nie odbiera chrześcijańskiemu małżeństwu wartości nadprzyrodzonej, polegającej na byciu znakiem jedności między Chrystusem a Jego Kościołem, ale umniejsza prokreacyjny wymiar małżeństwa. A to właśnie prokreacja – jak pisze – jest wewnętrznym celem małżeństwa, skoro dwoje ludzi darzy się miłością, a natura okazuje się płodną. Zabiegając o potomstwo, małżonkowie doskonali się, ponieważ gdyby zabrakło tego pełnego zjednoczenia, istniałaby jedność moralna innego rodzaju, ale już nie płodność typu małżeńskiego. Amerio zwrócił uwagę, iż w tradycji zawsze eksponowano najpierw aspekt *prokreacyjny*, a następnie *unitywny*. To bowiem poprzez zrodzenie potomstwa i jego wychowanie realizuje się wzajemna miłość i udoskonalenie małżonków. Dalej podkreślił, że w porządku nadprzyrodzonym zamiar przedłużenia gatunku góruje nad drugim celem, gdyż przyczynia się do rozrostu ludzkości i ma ostatecznie służyć dopełnianiu liczby wybranych⁷⁴. W rezultacie Amerio wysunął tezę, iż tradycyjna koncepcja małżeństwa mającego na celu głównie prokreację, została osłabiona przez Sobór Watykański II, traktujący przede wszystkim małżeństwo jako

⁷³ Ł. WEBER, *Artykuł wstępny*, *Zawsze Wierni* 5 (2015), s. 9-10.

⁷⁴ R. AMERIO, *Iota unum...*, nr 294-295.

wspólnotę życia i miłości, której konsekwencją jest prokreacja. Według autora *Iota unum*, pomimo uznania w jednakowym stopniu obu celów małżeństwa, w doktrynie *Vaticanum II* walor prokreacji zdaje się być uboczny względem wartości związanej ze wspólnym dążeniem do osobowego rozwoju. Ta skłonność stawiania na równi miłości i prokreacji po Soborze posłużyła ostatecznie do przeciwstawiania tych celów, do przedkładania miłości nad prokreację, a nawet do przyzwalania na antykoncepcję. Albowiem – jak zauważył – dopóki aspekt *jednoczący* był podrzędny wobec *prokreacyjnego*, dopuszczanie antykoncepcji było czymś nie do przyjęcia⁷⁵.

Z kolei filozof Michał Krajski, związany ze środowiskiem integrizmu w Polsce, w swojej książce *Tradycja Zanegowana* podkreślił, że w Konstytucji *Gaudium et spes* nie ujęto *potomstwa* jako pierwszego celu małżeństwa. Pisał, że koncepcja celów małżeństwa według kan. 1055 § 1 KPK/83, w którym na równi stawia się *dobro małżonków* oraz *zrodzenie i wychowanie potomstwa* może spotkać się z rozsądnym uznaniem. Ludzie bowiem nie pobierają się, myśląc w pierwszej kolejności o tym, by mieć dzieci, ale łączy ich przede wszystkim miłość, której owocem jest potomstwo. Zaznaczył jednak, że takie ustawienie celów godzi w wielowiekową Tradycję Kościoła, która przejawia się w nauczaniu św. Augustyna, św. Tomasza z Akwinu, Hugo od św. Wiktora, Piotra Lombarda oraz Piotra Abelarda. Wspomniał także o teologach, takich jak Thomas Sanchez czy B. Ponce de Leon, którzy samą społeczność męża i żony uważali za podstawową. Krajski jednak zauważył, że znajdowali się oni na marginesie myśli teologicznej⁷⁶.

W przywołanym dziele Krajski zwrócił uwagę na dwa powody uznawania *potomstwa* jako celu prymarnego. Pierwszym było prawo naturalne, wpisane w strukturę wszystkich bytów. Dlatego filozofowie klasyczni jak Arystoteles, zakładali, że małżeństwo zawiera się ze względu na potomstwo. Kiedy zaczęto na równi stawiać więź małżeńską z posiadaniem potomstwa, w opinii Krajskiego nastąpiło odejście

⁷⁵ TAMŻE, nr 296-297.

⁷⁶ M. KRAJSKI, *Tradycja Zanegowana*, s. 153-158.

od filozofii tomistycznej. Wtedy też zaczął się zwrot ku personalizmowi. W tym nurcie w rozumieniu celów małżeństwa nacisk położono więc bardziej na godność osoby jako najwyższą normę moralną, a mniej na porządek natury i potrzebę społeczeństwa. Drugim powodem uznania prokreacji jako celu nadrzędnego było przekonanie, że należy ukierunkować miłość małżonków na osobę trzecią, czy osoby trzecie – dzieci. To zabezpieczało małżonków przed skupieniem się wyłącznie na sobie⁷⁷. Jako konsekwencję zmiany celów małżeństwa po Soborze Watykańskim II Krajski uważał spadek dzietności (w tym wielodzietności) spowodowany brakiem odpowiedniego ukazywania wartości potomstwa w nauczaniu Kościoła. Według autora *Tradycji Zanegowanej* nauka soborowa, zamiast przeciwstawiać się nasilającym tendencjom przeciw płodności i życiu, w jakiś sposób ułatwiła wniknięcie niewłaściwych poglądów do mentalności katolików⁷⁸.

Krajski podjął także temat celu, jakim było *uśmierzenie pożądliwości*, czyli *remedium concupiscentiae*. Podkreślił, iż cel ten wynikał z kondycji człowieka po grzechu pierworodnym i łączył się z obowiązkiem powinności małżeńskiej (1 Kor 7,3-5). Poprzez akty małżeńskie małżonkowie bowiem pomagają sobie w celu uśmierzenia pożądliwości. Krajski zauważył także, iż w katolickiej teologii zawsze zwracano uwagę, że nie ma miłości bez sprawiedliwości, która jest jej częścią. Sprawiedliwość jako cnota kardynalna polega bowiem na tym, by oddawać każdemu to, co mu się należy⁷⁹.

Problematyki celów małżeństwa podjął się także Athanasius Schneider jako biskup pomocniczy Astany związany ze środowiskiem wiernych przywiązanych do obrzędów rytu rzymskiego według ksiąg z 1962 r. W swoim *Kompendium wiary katolickiej* z 2024 r., które ma kształt katechizmu, odpowiadając na przedmiotowe pytanie, wskazał, że podstawowym celem małżeństwa (*finis operis*) jest *prokreacja, spłodzenie i wychowanie dzieci*. Natomiast celem drugorzędnym (*finis*

⁷⁷ TAMŻE, s. 159-162.

⁷⁸ TAMŻE, s. 162-163.

⁷⁹ TAMŻE, s. 164-171.

operantis) jest wzajemne wsparcie, wzajemna miłość i współpraca małżonków w wypełnianiu ich obowiązków⁸⁰.

Wspomnieć można także o środowiskach związanych z tzw. sedewakantyzmem, które stanowią najbardziej konserwatywne i radykalne grupy integryzmu⁸¹. Na stronie związanej z tym ruchem pojawiają się odniesienia do przywołanych wcześniej opracowań katechizmowych sprzed Soboru Watykańskiego II⁸². Rama P. Coomaraswamy jako przedstawiciel tego nurtu uważa, że nauka o celach małżeństwa wyłożona w przywołanym już Dekrecie *De matrimonii finibus* Świętego Oficjum z 1944 r., jest nauką obowiązującą *de fide* i katolicy muszą ją przyjmować. Nie mogą więc uznawać nauczania *Vaticanum II*, które jest sprzeczne z tą doktryną. Tenże sedewakantysta podkreślił tradycyjne nauczanie o prymacie potomstwa, według którego małżonkowie, w których miłość z jakiejś przyczyny oziębła, nadal pozostają razem przez wzgląd na dzieci. Ostatecznie w swoim opracowaniu stwierdził, że obecnie, gdy pierwszy cel małżeństwa, jakim jest *potomstwo*, już się nie ostał, to rozwód albo separacja uważane są za usprawiedliwione⁸³. To pokazuje, iż reprezentanci nurtu sedewakantystycznego cele małżeństwa ujmowane hierarchicznie uważają za prawdę wynikającą z Objawienia Publicznego, dlatego przyjęcie koncepcji sprzed *Vaticanum II* jest konieczne dla katolików.

⁸⁰ A. SCHNEIDER, *Credo...*, nr 656. Por. TAMŻE, nr 650.

⁸¹ Por. D. PIETRAS, *Nadzwyczajna forma...*, s. 489-499.

⁸² Przykładem jest strona <https://www.ultramontes.pl> [dostęp 4.03.2025]. Por. np. https://www.ultramontes.pl/spirago_o_sakramencie_malzenstwa.htm [dostęp 2.03.2025]; https://www.ultramontes.pl/vermeersch_katechizm_malzenstwa.htm [dostęp 3.03.2025]; https://www.ultramontes.pl/cel_malzenstwa.htm [dostęp 03.03.2025].

⁸³ R.P. COOMARASWAMY, *Problemy z nowymi sakramentami*, w: <https://www.ultramontes.pl/problemy.htm> [dostęp 26.02.2025], Rozdz. VII (*Małżeństwo*).

Zakończenie

Przeprowadzone badania wykazały, że do Soboru Watykańskiego II istotowe cele małżeństwa rozumianego głównie jako *umowa (contractus)* pojmowano w oparciu o nauczanie św. Tomasza z Akwinu i dzielono je w sposób hierarchiczny na pierwszorzędne i drugorzędne (nadrzędne i podrzędne). Do pierwszorzędnego celu jako *finis operis* zaliczano *zrodzenie i wychowanie potomstwa (bonum prolis)*. Za cele drugorzędne jako *finis operantis* zazwyczaj uważano *wzajemne wsparcie (mutuum adiutorium)*, *uśmierzenie pożądliwości (remedium concupiscentiae)* oraz *dobro sakramentu (bonum sacramenti)*. Taka koncepcja celów małżeństwa wynikała z prawa naturalnego oraz celów społecznych i podejmowana była w nauczaniu papieskim (m.in. w Encyklice *Casti connubii* Piusa XI oraz przemówieniach Piusa XII), prawie kodeksowym w can. 1013 § 1 CIC/17, dokumentach Świętego Oficjum, a także w katechizmach. Kanoniści zauważają, że od Encykliki *Casti connubii* zaczyna być kładziony nacisk na realizację ww. celów w duchu miłości małżeńskiej.

Podczas *Vaticanum II* w Konstytucji *Gaudium et spes* ujęto małżeństwo przede wszystkim jako *przymierze (foedus)* i *wspólnotę życia (vitae communio)*, podkreślając *miłość*, jaka łączyć ma małżonków. W tym ujęciu podmiotowo-personalistycznym zaniechano stosowania hierarchii celów małżeństwa. Według tej koncepcji to bowiem miłość kieruje małżonków w osiągnięciu celów małżeństwa, ona jednoczy małżonków oraz osiąga swój szczyt w *zrodzeniu i wychowaniu potomstwa*. Taką koncepcję podejmował i rozwijał papież Jan Paweł II, uwzględniając ją w prawie kodeksowym w kan. 1055 § 1 KPK/83 (choć nie wykluczono ujęcia małżeństwa jako *kontraktu* – kan. 1055 § 2 KPK/83) oraz w Katechizmie Kościoła Katolickiego.

Wobec zmiany ujęcia istotnych celów małżeństwa dokonanej podczas Soboru Watykańskiego II, w opozycji stanęły środowiska związane z katolickim integryzmem, wśród których najbardziej znane jest Bractwo Kapłańskie Świętego Piusa X (FSSPX). W celu zachowania tradycyjnej doktryny sprzed *Vaticanum II* odniosły się one krytycznie do nowej niehierarchicznej i personalistycznej koncepcji

celów małżeństwa, która – w ich opinii – miała podłoże ekumeniczne. W opinii tych środowisk porzucono pojmowanie *bona prole* jako pierwszego celu małżeństwa, a nawet dokonano odwrócenia hierarchii celów małżeństwa, czyniąc miłość małżeńską ważniejszą od prokreacji. Przedstawiciele tego nurtu uważają za błąd zaniechanie jednoznacznego podkreślenia w Konstytucji *Gaudium et spes* i nauczaniu papieża Jana Pawła II, że *zrodzenie i wychowanie potomstwa* stanowi pierwszy cel małżeństwa. Dlatego podejmują oni próby powrotu do papieskiego nauczania sprzed Soboru Watykańskiego II wyrażonego także w Kodeksie prawa kanonicznego z 1917 r., orzeczeniach Świętego Oficjum oraz dawnych katechizmach.

Środowiska integrystyczne utrzymują tezę, że nowa koncepcja celów małżeństwa jest modernistyczna i zrywa z Tradycją Kościoła, mając negatywny wpływ na duchowość małżeństwa. To personalistyczne ujęcie celów małżeństwa – w ich rozumieniu – zbyt skupia małżonków na relacji miłości między nimi, co osłabia cel prokreacyjny, a w rezultacie rolę małżeństwa w społeczeństwie. Zwolennicy tego nurtu utrzymują, że doprowadziło to do kryzysu i destabilizacji chrześcijańskiej rodziny, co przejawia się i skutkuje m.in. w bezdzietności i antykoncepcji. Ponadto w opinii tych środowisk personalistyczne ujęcie *consensus matrimonii* w kan. 1057 § 2 KPK/83 doprowadziło do nadużyć w procesach sądowych o stwierdzenie nieważności małżeństwa, w których tytułem jest niezdolność natury psychicznej według kan. 1095 nr 3 KPK/83.

References

Źródła

Źródła prawa i nauczanie papieskie

Codex Iuris Canonici, Pii X Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus, 27.05.1917, AAS 9 (1917), pars II, s. 1-456.

Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus, 25.01.1983, AAS 75 (1983), pars. II, s. 1-317; Kodeks Prawa Kanonicznego promulgowany przez papieża Jana Pawła II w dniu 25 stycznia 1983 roku. Stan prawny na dzień 18 maja 2022 roku. Zaktualizowany przekład na język polski, Poznań 2022.

- Collectio Rituum continens excerpta e Rituali Romano Ecclesiis Poloniae adaptato*, Katowice 1963.
- JOANNES PAULUS II, Adhortatio Apostolica de Familiae Christianae muneribus in mundo huius temporis *Familiaris consortio*, 22.11.1981, AAS 74 (1982), s. 81-191; tekst polski: JAN PAWEŁ II, *Adhortacja apostolska „Familiaris consortio” o zadaniach rodziny chrześcijańskiej w świecie współczesnym*, w: Jan Paweł II, *Dzieła zebrane*, t. II, Kraków 2006, s. 69-130.
- JOANNES PAULUS II, Udienza generale *L'azione della grazia di Dio in ogni uomo nella scelta tra verginità o matrimonio*, 7.07.1982, w: *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, vol. V-3, Città del Vaticano 1982, s. 28-32; tekst polski: JAN PAWEŁ II, Audienca generalna *Inny świat i inny porządek wartości*, w: Jan Paweł II, *Dzieła zebrane*, t. VI, Kraków 2007, s. 323-325.
- JOANNES PAULUS II, Udienza generale *Il matrimonio-sacramento si compie nella prospettiva della speranza escatologica*, 1.12.1982, w: *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, vol. V-3, Città del Vaticano 1982, s. 1485-1498; tekst polski: JAN PAWEŁ II, Audienca generalna *Sakrament eschatologicznej nadziei*, w: Jan Paweł II, *Dzieła zebrane*, t. VI, Kraków 2007, s. 379-381.
- JOANNES PAULUS II, Udienza generale *L'amore è congiunto con la castità che si manifesta come continenza*, 10.10.1984, w: *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, vol. VII-2, Città del Vaticano 1984, s. 845-853; tekst polski: JAN PAWEŁ II, Audienca generalna *Moc miłości zaszczerpiona w człowieku pożydliwości*, w: Jan Paweł II, *Dzieła zebrane*, t. VI, Kraków 2007, s. 432-433.
- JOANNES PAULUS II, *Litterae Familiis Gratissimam sane*, 2.02.1994, AAS 86 (1994), s. 868-925; tekst polski: JAN PAWEŁ II, *List „Gratissimam sane” do rodzin z okazji Roku Rodziny 1994*, w: Jan Paweł II, *Dzieła zebrane*, t. III, Kraków 2007, s. 358-399.
- LEON XIII, Epistola Encyclica *Arcanum divinae sapientiae*, 10.02.1880, AAS 12 (1879), s. 385-402; tekst polski: LEON XIII, *Encyklika „Arcanum divinae sapientiae”. O sakramencie małżeństwa*, Warszawa 2002.
- PAULUS VI, *Litterae Encyclicae de propagatione humanae prolis recte ordinanda Humanae vitae*, 25.07.1968, AAS 60 (1968), s. 481-503; tekst polski: PAWEŁ VI, *Encyklika Humanae vitae*, Wrocław 2022.
- PIUS XI, *Litterae Encyclicae de matrimonio christiano spectatis praesentibus familiae et societatis condicionibus, necessitatibus, erroribus, vitiis Casti connubii*, 31.12.1930, AAS 22 (1930), s. 539-592; tekst polski: PIUS XI, *Encyklika „Casti connubii”*, Warszawa 2001.
- PIUS XII, *Allocutio ad Tribunal Sacrae Romanae Rotae Già per la terza*, 3.10.1941, AAS 33 (1941), s. 421-426.
- PIUS XII, *Allocutio. Iis quae interfuerunt Conventui Unionis Catholicae Italicae inter Ostetres Romae habito Vegliare con sollecitudine*, 29.10.1951, AAS 43 (1951), s. 835-854.
- SACRA CONGREGATIO SANCTI OFFICII, *Decretum de finibus matrimonii De matrimonii finibus*, 1.04.1944, AAS 36 (1944), s. 103.

- SACROSANCTUM CONCILIUM OECUMENICUM VATICANUM II, *Constitutio dogmatica de Ecclesia Lumen gentium*, 21.11.1964, AAS 57 (1965), s. 5-71; tekst polski: SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Konstytucja dogmatyczna o Kościele*, w: *Sobór Watykański II, Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, Poznań 2002, s. 104-166.
- SACROSANCTUM CONCILIUM OECUMENICUM VATICANUM II, *Decretum de oecumenismo Unitatis redintegratio*, 21.11.1964, AAS 57 (1965), s. 90-107; tekst polski: SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Dekret o ekumenizmie*, w: *Sobór Watykański II, Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, Poznań 2002, s. 193-208.
- SACROSANCTUM CONCILIUM OECUMENICUM VATICANUM II, *Constitutio pastoralis de Ecclesia in mundo huic temporis Gaudium et spes*, 7.12.1965, AAS 58 (1966), s. 1025-1115; tekst polski: SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym*, w: *Sobór Watykański II, Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, Poznań 2002, s. 526-606.
- Źródła biblijne, patrystyczne i Doktorów Kościoła
- Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Biblia Tysiąclecia*, wyd. V, Poznań 2000.
- SANCTUS ANSELMUS, *Cur Deus homo*, w: *S. Anselmi Cantuariensis Archiepiscopi Opera omnia*, vol. II, F.S. SCHMITT (red.), Romae 1940, s. 37-133; tekst polski: ANZELM Z CANTERBURY, *Dlaczego Bóg stał się człowiekiem?*, w: *Św. Anzelm z Canterbury. O wcieleniu. Wybór pism*, Biblioteka Christianitas 19, Poznań 2006, s. 45-210.
- SANCTUS AURELIUS AUGUSTINUS, *De bono coniugali*, w: *Corpus scriptorum ecclesiasticorum latinorum*, vol. XXXI (sect. V, pars III), J. ZYCHA (red.), Pragae-Vindobonae-Lipsiae 1900, s. 187-231.
- SANCTUS THOMAS AQUINAS, *Summa Theologica*, Taurini 1928; tekst polski: TOMASZ Z AKWINU, *Suma Teologiczna*, Londyn 1982.
- Katechizmy i publikacje z nimi związane
- ANDERSZ W., *Nauki katechizmowe ułożone na podstawie nauk różnych autorów*, t. VII, Poznań 1912.
- Catechismus ex decreto Concilii Tridentini ad parochos*, Ratisbonae 1905; tekst polski: *Katechizm Rzymski. Katechizm Soboru Trydenckiego wydany z rozkazu św. Piusa V*, t. 1-3, Komorów 2021-2022.
- Catechismus ad Ordinandos juxta Doctrinam Catechismi Concilii Tridentini*, Parisiis 1703.
- Catechismus Catholicae Ecclesiae*, Città del Vaticano 1992; tekst polski: *Katechizm Kościoła Katolickiego*, Poznań 1994.
- GADOWSKI W., *Apologetyczny Katechizm Katolicki*, Warszawa 2002.
- SCHNEIDER A., *Credo. Kompendium wiary katolickiej*, Kraków 2024.
- SPIRAGO F., *Katolicki Katechizm Ludowy*, t. III, Mikołów 1927.
- VERMEERSCH A., *Katechizm małżeństwa chrześcijańskiego według encykliki „Casti connubii”*, Poznań-Warszawa-Wilno-Lublin 1932.

Opracowania

- AMERIO R., *Iota unum. Analiza zmian w Kościele katolickim w XX wieku*, Komorów 2009.
- BARANOWSKI Z., *Małżeństwo*, Poznań-Warszawa-Lublin 1955.
- BOCHEN C., *Ewolucja poglądów na kwestie celów małżeństwa i ich adaptacja w Kościele katolickim w odniesieniu do praw i obowiązków małżeńskich*, *Studia Teologiczne* 41 (2023), s. 139-166.
- BURKE C., *The „bonum coniugum” and the „bonum proles”: Ends or Properties of Marriage*, *The Jurist* 49 (1989), s. 704-713.
- BURKE C., *Marriage: A Personalist or an Institutional Understanding*, *Communio* 19 (1992), s. 278-303.
- CANDELIER M., *Le „bonum proles”: doctrine et évolution de la jurisprudence*, *Studia Canonica* 34 (2000), s. 197-246.
- COOMARASWAMY R.P., *Problemy z nowymi sakramentami*, w: <https://www.ultramontes.pl/problemy.htm> [dostęp 26.02.2025].
- DAVIES M., *Liturgiczne bomby zegarowe Vaticanum II. Zniszczenie katolickiej wiary przez zmiany w katolickim kulcie*, Warszawa 2004.
- DELIMATA M., *Małżeństwo oraz jego cele w opinii zachodnich Ojców Kościoła*, *Poznańskie Studia Teologiczne* 22 (2008), s. 103-115.
- DE MATTEI R., *Sobór Watykański II. Historia dotąd nieopowiedziana*, Ząbki 2012.
- DOMS H., *Vom Sinn und Zweck der Ehe*, Breslau 1935.
- DONNEAUD H., *Questions disputées sur l'essence et les fins du mariage selon Thomas d'Aquin*, *Revue Thomiste* 115 (2015), s. 573-616.
- GERLAUD J., *Note sur la fin du mariage d'après S. Thomas*, *Revue Thomiste* 45 (1939), s. 764-773.
- GÓRALSKI W., *Małżeństwo*, w: *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. III/2, J. KRUKOWSKI (red.), Poznań 2011, s. 250-310.
- HILDEBRAND VON D., *Koń trojański w mieście Boga*, Warszawa 1993.
- INLENDER B., *Cel małżeństwa w aspekcie naturalnym i nadprzyrodzonym*, *Ateneum Kapłańskie* 62 (1970) nr 1, s. 44-54.
- KOSOWICZ S., *Ewolucja pojęcia celów małżeństwa*, *Prawo Kanoniczne* 31 (1988) nr 3-4, s. 131-140.
- KRAJSKI M., *Tradycja Zanegowana*, Lublin 2016.
- KREMPEL B., *Die Zweckfrage der Ehe in neuer Beleuchtung, begriffen aus dem Wesen der beider Geschlechter im Lichte der Beziehungslehre des hl. Thomas*, Einsiedeln-Köln 1941.
- LEFEBVRE M., *List do zagubionych katolików*, Warszawa 2006.
- LEFEBVRE M., *Oskarżam Sobór*, Warszawa 2023.
- LOWERY M., *The Nature and Ends of Marriage: A New Proposal*, *The Jurist* 65 (2005), s. 98-118.
- MIERZEJEWSKI K., *Pojęcie „dobro potomstwa” jako źródło praw i obowiązków małżeńskich w świetle prawa kanonicznego*, *Studia Gdańskie* 29 (2011), s. 123-139.

- MUSZYŃSKI S., *O odwróceniu hierarchii celów małżeństwa*, *Zawsze Wierni* 1 (2025), s. 77-90.
- NAVARRETE U., *Structura iuridica matrimonii secundum Concilium Vaticanum II. Momentum iuridicum amoris coniugalis*, Roma 1969.
- OZOROWSKI M., *Cele małżeństwa w nauczaniu teologów średniowiecza*, *Studia Teologiczne* 20 (2002), s. 87-101.
- PALMER P.F., *Christian Marriage: Contract or Covenant*, *Theological Studies* 33 (1972), s. 617-665.
- PARALIEU R., *Guide pratique du Code de droit canonique*, Paris 1985.
- PASTWA A., *Instytucjonalne cele małżeństwa w optyce biblijnej hermeneutyki papieża Jana Pawła II*, *Prawo Kanoniczne* 48 (2005) nr 2, s. 85-100.
- PIETRAS D., *Nadzwyczajna forma rytu rzymskiego. Status prawny liturgii i wspólnot*, Dębogóra 2021.
- PIETRAS D., *Status kanoniczny małżeństw zawieranych przy asystowaniu kapłanów Bractwa Kapłańskiego Świętego Piusa X (FSSPX) po wydaniu listu Papieskiej Komisji „Ecclesia Dei” z 27 marca 2017 r.*, *Ius Matrimoniale* 33 (2022) nr 1, s. 79-116.
- PIETRAS D., *Udział wiernych we Mszy św. sprawowanej przez kapłanów Bractwa Kapłańskiego Świętego Piusa X (FSSPX) w świetle aktualnych wytycznych Stolicy Apostolskiej*, *Poznańskie Studia Teologiczne* 41 (2022), s. 95-118.
- PIETRAS D., *Problematyka ważności i godziwości sakramentu pokuty sprawowanego w Bractwie Kapłańskim Świętego Piusa X (FSSPX) w latach 1970-2015*, *Teologia i Moralność* 18 (2023) nr 1, s. 119-136.
- PIETRAS D., *Institutions of Supplied Jurisdiction in the Society of Saint Pius X. A Canonical Analysis*, *Studia Canonica* 58 (2024), s. 639-686.
- POGORZELSKA M., *Cele małżeństwa w doktrynie i w prawie kanonicznym*, *Studia Teologiczne* 32 (2014), s. 425-433.
- PRIESTLY SOCIETY OF SAINT PIUS X, *A New Vision of Marriage by Some Requires a Three-Point Analysis*, w: <https://sspx.news/en/news/new-vision-marriage-some-requires-three-point-analysis-21150> [dostęp 15.01.2025].
- PRIEUR M., *The Articulation of the Ends of Marriage in Roman Catholic Teaching: A Brief Commentary*, *Studia Canonica* 33 (1999), s. 527-535.
- SAJKOWSKI M., *Teologiczne i jurydyczne fundamenty definicji małżeństwa występującej w Kodeksie Prawa Kanonicznego z roku 1983 (kan. 1055)*, *Colloquia Theologica Ottoniana* 38 (2022), s. 125-140.
- SAMBOR J., *Społeczny wymiar hierarchii celów małżeństwa w obradach i dokumentach Soboru Watykańskiego II*, *Częstochowskie Studia Teologiczne* 32 (2004), s. 161-182.
- SIENIATYCKI M., *Zarys dogmatyki katolickiej*, t. IV, Kraków 1936.
- SKRZYDLEWSKI W., *Problem celów małżeństwa*, *Analecta Cracoviensia* 3 (1971), s. 321-361.
- Słownik łacińsko-polski*, M. PLEZIA (red.), t. III, Warszawa 1998.
- SMOLEŃSKI S., *Norma personalistyczna*, *Analecta Cracoviensia* 3 (1971), s. 311-320.

- SMOLIŃSKI T., *Istotne cele małżeństwa katolickiego*, Ius Matrimoniale 30 (2019) nr 3, s. 111-124.
- SOBCZAK A., *Miłość małżeńska i cele małżeństwa według Dietricha von Hildebranda*, Studia Gnesnensia 15 (2001), s. 181-197.
- SORKOWICZ A., *Istota małżeństwa sakramentalnego a proces samowychowania małżonków*, Wychowanie w Rodzinie 21 (2019) nr 2, s. 113-129.
- STAWNIAK H., *Problem „bonum coniugum”*, Prawo Kanoniczne 32 (1989) nr 1-2, s. 97-118.
- STAWNIAK H., *Uprawnienie-obowiązek zrodzenia i wychowania potomstwa w świetle kanonicznego prawa małżeńskiego*, Prawo Kanoniczne 32 (1989) nr 3-4, s. 125-142.
- STEHLIN K., *„Mała” zmiana – wielkie skutki. O zmianie celów małżeństwa*, Zawsze Wierni 5 (2015), s. 38-41.
- SZTYCHMILER R., *Problem hierarchii celów małżeństwa według Kodeksu Prawa Kanonicznego i nauki pokodeksowej*, Roczniki Teologiczno-Kanoniczne 30 (1983), s. 133-142.
- SZTYCHMILER R., *Cele małżeństwa w prawodawstwie Kościoła od promulgacji kodeksu prawa kanonicznego z 1917 do 1960*, Studia Warmińskie 21 (1984), s. 265-316.
- SZTYCHMILER R., *Cele małżeństwa według Kodeksu Jana Pawła II*, Studia Warmińskie 24 (1987), s. 251-281.
- SZTYCHMILER R., *Implikacje procesowe ujęcia celów małżeństwa w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 r.*, w: *Przymierze małżeńskie*, W. GÓRALSKI, R. SZTYCHMILER (red.), Lublin 1993, s. 75-95.
- SZTYCHMILER R., *Doktryna Soboru Watykańskiego II o celach małżeństwa i jej recepcja w Kodeksie Prawa Kanonicznego z roku 1983*, Lublin 1993.
- SZTYCHMILER R., *Koncepcje celów małżeństwa rozpatrywane podczas Soboru Watykańskiego II*, Roczniki Nauk Prawnych 3 (1993), s. 17-41.
- SYLWESTRZAK A., *Doktryna chrześcijańskiego małżeństwa w „De bono coniugali” na tle metodologii św. Augustyna*, Annales Universitas Mariae Curie-Skłodowska 66 (2019) nr 1, s. 399-413.
- ŚWITO L., *Istota „bonum prolis”*, Prawo Kanoniczne 45 (2002) nr 3-4, s. 53-105.
- TISSIER DE MALLERAIS B., *Légitimité et statut de nos tribunaux matrimoniaux*, Sodalitium 51 (2000), s. 14-19.
- WĄSIK W., *Małżeństwo według kan. 1055 KPK 1983*, Kieleckie Studia Teologiczne 18 (2019), s. 185-206.
- WEBER Ł., *Artykuł wstępny*, Zawsze Wierni 5 (2015), s. 4-11.
- WILTGEN R., *Ren wpada do Tybru. Historia Soboru Watykańskiego II*, Poznań 2001.
- WOJTYŁA K., *Miłość i odpowiedzialność, Człowiek i moralność 1*, Lublin 2015.
- VELA L., *De personalismo in iure matrimoniali novi Codicis*, Periodica de re morali canonica liturgica 79 (1990), s. 37-67.
- VENNARI J., *Arcybiskup Lefebvre na soborze*, Zawsze Wierni 3 (2013), s. 64-76.

Nota o autorze

ks. Dawid Pietras FSSP – doktor nauk społecznych w dyscyplinie prawo kanoniczne, członek Bractwa Kapłańskiego Świętego Piotra, absolwent Wydziału Prawa Kanonicznego UKSW, sędzia sądu kościelnego w Gorzowie Wlkp., autor trzech monografii i kilkunastu artykułów naukowych głównie z zakresu ustroju Kościoła i prawa liturgicznego.